

נשים וגברים בימי קורונה: אי-שוויון מגדרי בעת משבר

נויה רימלט* ואריאן רנן-ברזילי**

מאמר זה מנתח את הנתונים העיקריים שהצטברו עד כה ביחס להשפעותיו המגדריות של משבר הקורונה, בעיקר בישראל אך גם במדינות נוספות, ודן במשמעותם. הטענה המרכזית היא שאת השלכותיו המגדריות של משבר הקורונה יש להבין על רקע מציאות נתונה של אי-שוויון מגדרי עמוק, המתקיימת עדיין ברוב מדינות העולם. הניסיון מלמד כי היכולת לצלוח משבר כלכלי, בריאותי וחברתי תלויה במידה רבה בעמדת הכוח החברתית והפוליטית שבה אנו אווזים ובמיוחד במעמד שלנו בשוק העבודה ובהון הבסיסי שעומד לרשותנו. בכל הפרמטרים הללו התקיימו הבדלים ניכרים בין נשים לגברים עוד לפני פרוץ משבר הקורונה, ולכן העובדה שהמשבר השפיע על נשים באופן שונה מאשר על גברים משקפת וחושפת פערים קיימים ביחסי הכוח המגדריים שבהקשרם פרץ המשבר. עם זאת, המאמר מוסיף וטוען כי משבר הקורונה לא רק האיר מבני כוח מגדריים קיימים, אלא גם העמיק והעצים אותם, שכן הפגיעה בנשים התרחשה באותם מרחבים ותחומים שבהם בלט אי-השוויון המגדרי עוד קודם לכן, ובמיוחד בשוק העבודה וביחסי הכוח במרחב הביתי. מבחינה זו, משבר עולמי כמו משבר הקורונה מחדד לא רק את העובדה שהפגיעות המיוחדות של נשים כקבוצה היא בעיה אוניברסלית קשה, אלא גם את האופן שבו מצבי משבר מעמיקים עוד יותר אי-השוויון המגדרי בחברה ומרחיקים אותנו מהחזון של שוויון וצדק מגדרי. לסיכום, המאמר מציף מחשבות והמלצות ראשוניות על האופן שבו אפשר לנהל משברים כמו משבר הקורונה כההליך מודע מגדרי ותוך הפנמה של תובנות שכבר הצטברו ממשבר זה.

מבוא. א. בין מרחב הבית-עבודה למרחב האוטונומיה על הגוף ועל הפריון: 1. בין העבודה בשוק לעבודה בבית; 2. בין ביטחון אישי לאוטונומיה גופנית. ב. בין היעדר ייצוג לעיוורון מגדרי בתהליכי קבלת ההחלטות. ג. במקום סיכום: מבט קדימה לקראת המשך ניהול המשבר והיום שאחרי.

* פרופסורית חברה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

** מרצה בכירה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

תודתנו נתונה לשקד זוהר וטל רטנר על עזרתן במחקר. תודה מיוחדת גם לחברי וחברות מערכת כתב העת **משפט וממשל** ולעורכת על הערות מצוינות שסייעו לנו מאוד להדק את הטיעונים במאמר.

מבוא

משבר הקורונה פרץ אל חיינו במחצית הראשונה של שנת 2020 ועדיין מוקדם להעריך את מלוא השלכותיו, אולם דבר אחד ברור כבר בשלב זה – למשבר היבטים מגדריים ממשיים כמעט בכל תחומי החיים.¹ מה שהחל כמשבר בריאותי הפך להיות משבר כלכלי וחברתי רחב היקף, שהשפיע לא רק על שוק העבודה, אלא גם על הבית, המשפחה והמרחב האישי. להיות אישה בימי קורונה, כך מתברר, הינה חוויה מובחנת בכל הנוגע להיבט השוליות, הפגיעות ועמדת הנחיתות הכרוכים בה. מאחר שסופו של המשבר אינו נראה באופק, מאפייניו המגדריים וההשפעה השלילית שיש לו על אי-השוויון המגדרי בחברה צפויים ללוות אותנו עוד תקופה ארוכה.

במאמר קצר זה אנחנו מבקשות להציג את הנתונים העיקריים שהצטברו עד כה ביחס להשפעותיו המגדריות של משבר הקורונה בעיקר בישראל, אך גם במדינות נוספות, ולדון במשמעותם. טענתנו היא כי את השלכותיו המגדריות של משבר הקורונה יש למקם בהקשר רחב יותר של אי-השוויון המגדרי העמוק אשר עדיין מתקיים ברוב מדינות העולם ושבמסגרתו פרצו נגיף הקורונה והמשבר שבעקבותיו. אי-שוויון מגדרי זה כמציאות נתונה, שקדמה לפרוץ המשבר, היא הפריזמה שבאמצעותה יש להבין את השלכותיו המגדריות המגוונות של המשבר. הניסיון מלמד כי היכולת לצלוח משבר כלכלי, בריאותי וחברתי תלויה במידה רבה בעמדת הכוח החברתית והפוליטית שבה אנו אווזים, במיוחד במעמד שלנו בשוק העבודה ובהון הבסיסי שעומד לרשותנו. בכל הפרמטרים הללו התקיימו הבדלים ניכרים בין נשים לגברים עוד לפני פרוץ משבר הקורונה, ולכן העובדה שהמשבר השפיע על נשים באופן שונה מאשר על גברים גם משקפת וחושפת פערים קיימים ביחסי הכוח המגדריים שבהקשרם פרץ המשבר. עם זאת, מאמר זה מראה כי משבר הקורונה לא רק האיר מבני כוח מגדריים קיימים, אלא גם העמיק והעצים אותם, שכן הפגיעה בנשים התרחשה באותם מרחבים ותחומים שבהם היה אי-השוויון המגדרי משמעותי עוד קודם לכן, ובמיוחד בשוק העבודה וביחסי הכוח במרחב הביתי. משבר עולמי כמו משבר הקורונה מחדד אפוא לא רק את העובדה שהפגיעות המיוחדת של נשים כקבוצה היא בעיה חוצת גבולות, אלא גם את האופן שבו מצבי משבר מעמיקים עוד יותר אי-השוויון המגדרי בחברה ומרחיקים אותנו מהחזון של שוויון וצדק מגדרי.

זאת ועוד, ניתוח היבטיו המגדריים של המשבר מאיר גם עד כמה הוא מבליט את יחסי הגומלין הקיימים בין המרחב הציבורי-שוקי לבין המרחב הפרטי-ביתי ובכך נותן תוקף לקריאת התיגר הפמיניסטית על הדיכוטומיה המוכרת שבין האישי והפרטי לציבורי והפוליטי. לצד הטיעון ביחס לצורך באימוץ פרספקטיבה מגדרית לצורך הבנת מלוא השלכותיו של משבר הקורונה, אנו מוסיפות אפוא ומצביעות גם על האופן שבו פירוקה של החלוקה הבינארית בין

1 מרכז אדוה ומכון ון ליר בירושלים מאחורי המספרים: סטנדרט בינלאומי להתמודדות רגישת-מגדר עם משבר הקורונה: תמונת מצב מס' 2 (2020) (להלן: מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2); UNFPA, COVID-19: A GENDER LENS: PROTECTING SEXUAL AND REPRODUCTIVE HEALTH ; (2020), <https://bit.ly/3HBJHD2>; WBG, AND RIGHTS, AND PROMOTING GENDER EQUALITY (2020), <https://bit.ly/3owY2sW>; WBG, GENDER DIMENSIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC (2020), <https://bit.ly/3owY2sW>

הפרטי לציבורי הינו צעד הכרחי להתמודדות יעילה עם השלכותיו המגדריות של המשבר וחיזוק מעמדן השוויוני של נשים בחברה.

חלקו הראשון והמרכזי של המאמר מתמקד בשני תחומים, שבהם היבטיו המגדריים של המשבר בלטו במיוחד: מרחב העבודה בשוק ובמשפחה ומרחב הביטחון האישי והאוטונומיה הגופנית; הוא מציג נתונים רלוונטיים מהשנה הראשונה לפרוץ משבר הקורונה (2020–2021), המשרטטים תמונה עגומה ביחס לעומק השלכותיו המגדריות של המשבר והיקפן בתחומים אלה. הטענה היא שעמדת הכוח היחסית של נשים וגברים, כפי שהיא באה לידי ביטוי במעמדם בשוק העבודה וביכולתם ליהנות משליטה על גופם ועל חייהם, היא המפתח להשגת שוויון מגדרי, אולם בשני תחומים אלה נרשמו פערים גדולים בין נשים לבין גברים עוד לפני פרוץ המשבר. מבחינה זו, משבר הקורונה פגע בנשים בדיוק באותן זירות שבהן הייתה עמדת המוחלשות שלהן משמעותית מלכתחילה. **חלקו השני** של המאמר מתמקד בסוגיה של תת-ייצוג מגדרי בעמדות כוח והשפעה במרחב הציבורי בזמן משבר הקורונה ומצביע על הקשר שבין סוגיית הייצוג לבין היבטיו המגדריים האחרים של המשבר, שנדונו בחלק הראשון של המאמר. באופן ספציפי, חלק זה טוען כי סוגיית ייצוגן החסר של נשים בעמדות כוח והשפעה ציבוריות אינה ניצבת בפני עצמה כמרחב נוסף של אי-שוויון מגדרי בלבד, אלא גם מספקת מסגרת חשובה להבנת תהליכים מגדריים, שהתרחשו בעיצומו של משבר הקורונה והעצימו את אי-השוויון המגדרי בשני המרחבים האחרים שנדונו בפרק הראשון. **חלקו השלישי** והמסכם של המאמר מציף מחשבות והמלצות ראשוניות על האופן שבו אפשר לנהל משברים כמו משבר הקורונה כתהליך מודע מגדרי ותוך הפנמה של תובנות שכבר הצטברו ממשבר זה.

א. בין מרחב הבית–עבודה למרחב האוטונומיה על הגוף ועל הפריון

מגפת הקורונה פרצה אל חיינו בתוך הקשר מובהק של אי-שוויון מגדרי. ביטוי בולט לכך אפשר למצוא במדד השוויון המגדרי של הפורום הכלכלי העולמי, שהתפרסם זמן קצר לפני פרוץ המשבר ושרטט תמונה בהירה ביחס למצב השוויון המגדרי בישראל נכון לתחילת שנת 2020 וללא קשר למשבר הקורונה. על פי המדד, ישראל דורגה במקום נמוך מאוד ביחס למדינות מפותחות אחרות במדד השוויון המגדרי: 64 בעולם מתוך 153 מדינות.² כאשר מתעמקים בדירוג נמוך זה ומנסים להבין על מה הוא מבוסס, מתברר ששני פרמטרים ספציפיים תורמים לו במיוחד: הדירוג של ישראל בתחום של הישרדות ובריאות על בסיס מגדר (מקום 97 בעולם) וכן הדירוג המדינתי בכל הנוגע להשתתפות כלכלית ושוויון הזדמנויות (מקום 67 בעולם). בתוך הקטגוריה האחרונה, המתמקדת בשוק העבודה, בולטת תת-קטגוריה נוספת, הנוגעת לפערי שכר בין נשים לגברים, שבה ישראל מדורגת במקום נמוך במיוחד – 105 בעולם.

דירוגה הכללי הנמוך מאוד של ישראל במדד השוויון המגדרי העולמי מספק אפוא נקודת מוצא להבנת ההקשר המגדרי שבתוכו פרץ משבר הקורונה. יתרה מזו, כחלק מהקשר זה

² WEF, GLOBAL GENDER GAP REPORT (2019), <https://bit.ly/35K0hma>

מתברר כי שני אדנים מרכזיים בתמונת אי-השוויון המגדרי בישראל נוגעים לעמדת השוליות הכלכלית של נשים ולמה שנחזה להיות מערך בלתי מספק של הגנות לגופן, לבריאותן ולחיייהן. עובדה אחרונה זו אינה מפתיעה, שכן היא מאירה ומחדדת תובנות פמיניסטיות ביקורתיות ביחס לאופן שבו כוח כלכלי ואוטונומיה גופנית מספקים שתי פריזמות מרכזיות לצורך הבנתם של מבני הכוח שעליהם מתבסס אי-השוויון המגדרי בחברה.

המשפטני קתרין מקינון למשל, המזוהה יותר מכול עם זרם המחשבה הביקורתית, המכונה "פמיניזם רדיקלי", מעמידה כבר שנים רבות את המושג "כוח" במרכז הניתוח הביקורתי שלה; היא מצביעה על האופן שבו מבני כוח מגדריים, שבמרכזם עמדת הנחיתות של נשים בחברה ויחסי שליטה והכפפה בין גברים לנשים, מונצחים ונאכפים שוב ושוב באמצעות שלל פרקטיקות חברתיות ומשפטיות. ביקורת זו מתמקדת בעיקר באופן שבו אוטונומיה גופנית ומינית, או היעדרה, משפיעה על עמדת הכוח הכלכלית שלנו בחברה וכיצד שני מושגים אלה (אוטונומיה גופנית מחד גיסא ועמדת כוח כלכלית מאידך גיסא) הם נקודת מוצא הכרחית לפענוח מקורותיו של אי-השוויון המגדרי בחברה.³ הטיעון המפורט בהקשר זה מורכב, ומצביע על מגוון מנגנוני שליטה בגופן ובמיניותן של נשים המתקיימים במרחב הפרטי, כגון אלימות פיזית ומינית נגד נשים בבית, ועל הקשר שבינם לבין המוחלשות הכלכלית של נשים, הבאה לידי ביטוי בין היתר במעמדן הנחות בשוק העבודה. הטענה היא שיש הזנה הדדית בין פגיעותן של נשים בבית לשוליותן בשוק העבודה. מה שמחזק ומעצים מנגנוני שליטה אלה הם הסדרים משפטיים הנותנים להם תוקף, או המאפשרים אותם, כמו היעדר מענה משפטי מספק לאלימות נגד נשים על ידי בני זוגן, טיפול משפטי חסר בפגיעות מיניות או חסמים משפטיים השוללים מנשים נגישות להפסקות היריון במקרים של היריון בלתי רצוי. לצד אלה, תפיסות חברתיות סטריאוטיפיות מהותניות ממשיגות נשיות במונחים של ביתיות, מציגות נשים כאובייקטים מיניים ומרדדות את המהות הנשית למערכת של תכונות אימהיות וטיפוליות, הנתפסות כנחותות בהשוואה לתכונות גבריות טיפוסיות. תפיסות אלה מעודדות פרקטיקות של הפליה כנגד נשים בשוק העבודה ופוגעות ביכולתן לבסס להן עמדת כוח כלכלית ופוליטית במרחב הציבורי. בה בעת, שוק העבודה יוצר מבנה כלכלי שבמרכזו עובד אידיאלי, שהוא אנטיזה לכל מה שמזוהה עם נשיות. מבנה כלכלי זה, המציג עובדים נטולי מחויבויות טיפול משפחתיות כעובדים אידיאליים בשוק העבודה,⁴ יוצר הנגדה בין נשיות לכשירות מקצועית גם בשל מציאות נתונה של אי-שוויון, שכחלק ממנה אימהות עובדות עדיין נושאות בעיקר הנטל של טיפול בבית ובמשפחה.⁵ וכך נאכפת שוב ושוב החלוקה בין הבית לעבודה בהתאם למאפייני מגדר: נשים נתפסות כמי ששייכות מעצם טבען לבית ולעבודות הטיפול, וגברים כמי שמשתייכים באופן טבעי לשוק העבודה. נוסף על כך, העומס הכרוך בטיפול בבית ובמשפחה

3 CATHARINE MacKINNON, TOWARD A FEMINIST THEORY OF THE STATE (1989) ; נויה רימלט הפמיניזם המשפטי מתיאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית 126–91 (2010).

4 אריאן רנן-ברזילי "הורים א/עובדים: רב-מימדיות והפמיניזם החברתי של מעמד הפועלות – תשתית תיאורטית לשילוב משפחה ועבודה בישראל" עיוני משפט לה 307 (2012) (להלן: רנן-ברזילי "הורים א/עובדים").

5 Noya Rimalt, *The Maternal Dilemma*, 103 CORNELL L. REV. 977, 1048 (2018).

ללא שکر, לצד ההפליה בשוק העבודה, יוצרים פערים בעמדת הכוח הכלכלית בין גברים לנשים, המעצימים בתורם את פערי הכוח במרחב הביתי ומעודדים פרקטיקות של הכפפה ושליטה. שליטה והכפפה לעיתים לובשות פנים של אלימות ופגיעות מיניות בבית, ואלו בתורן מנציחות ומעצימות את אי-השוויון המגדרי גם במרחב הציבורי-שוקי וגם במרחב הפרטי-משפחתי.

ניתוח פמיניסטי מורכב זה, הממקד את הדיון בשורשיו של אי-השוויון המגדרי בחברה בהארת הפערים ביחסי הכוח בין נשים לגברים ומדגיש במיוחד את מרכזיותם של מושגים כגון "אוטונומיה גופנית" ו"מעמד כלכלי", מחדד אפוא את משמעותם של נתוני הפורום הכלכלי העולמי בכל הנוגע למצב השוויון המגדרי בישראל ערב פרוץ משבר הקורונה. ניתוח זה גם מאיר את הצורך שבהבנה רחבה ומורכבת יותר של מושגים כגון "השתתפות כלכלית ושוויון הזדמנויות" או "הישרדות ובריאות", שעליהם מתבססים נתונים אלה. בעוד הפרמטר הרשמי של השתתפות כלכלית ושוויון הזדמנויות של הפורום הכלכלי העולמי מבוסס רק על נתונים הקשורים במישרין למעמדן של נשים בשוק העבודה, כגון "פערי שکر", הניתוח הפמיניסטי הרדיקלי מחייב להאיר את הקשר שבין מנגנוני הכוח בבית לבין תמונת המצב בשוק העבודה כדי לשרטט תמונה שלמה יותר ביחס לעמדת הכוח הכלכלית של נשים והיקף ההזדמנויות הפתוחות בפניהן. באופן דומה, נראה שהפרמטר של "הישרדות ובריאות" מחייב לדון לא רק בהיבטים מגדריים של תוחלת חיים ושל הפסקות היריון סלקטיביות בהתאם למין העובר, שבהם מתמקד הפורום הכלכלי העולמי, אלא במלוא הדילמות המגדריות, המתקיימות בתחום של ביטחון אישי ואוטונומיה גופנית והמשפיעות על בריאותן והישרדותן של נשים ועל כוחן הכלכלי. זאת ועוד, כפי שאנו טוענות במאמר זה, משבר הקורונה מחדד את התובנות הפמיניסטיות ביחס לאופן שבו כוח כלכלי ואוטונומיה גופנית מספקים שתי פריזמות מרכזיות לצורך הבנתם של מבני הכוח שעליהם מתבסס אי-השוויון המגדרי בחברה ונותן להן תוקף, שכן בשלב זה נראה שהיבטיו המגדריים של המשבר באו לידי ביטוי בעיקר בשתי קטגוריות אלה. משמע, הפגיעות המגדריות שהתרחשו ועדיין מתרחשות כחלק ממשבר הקורונה מתהוות בדיוק באותן זירות שבהן היה אי-השוויון המגדרי בישראל עמוק מלכתחילה. תוצאתו של מצב דברים זה היא הסגה אפשרית של ישראל אחורה בכל הנוגע למעמדן של נשים ולהיקפו של השוויון המגדרי בה. תהליכים אלה כאמור אינן ייחודיים לישראל. בהקשר זה מעניין לגלות כי היבטיו המגדריים של משבר הקורונה דומים מבחינת הזירות המרכזיות, שבהן נרשמה הפגיעה הגדולה ביותר בנשים, כתוצאה של המשבר וכחלק ממנו, גם מעבר לגבולות ישראל. הדיון והניתוח בפרק זה מציגים אפוא ומנתחים את השפעותיו המגדריות של משבר הקורונה באופן אינטגרטיבי ואגב התייחסות המקשרת בין עמדת הכוח הכלכלית של נשים בשוק העבודה ליחסי הכוח בבית, לביטחון האישי ולאוטונומיה הגופנית של נשים. חלק זה של המאמר חושף לא רק את האופן שבו התעצמו תהליכי אי-השוויון המגדרי בזירות שונות כתוצאה של המשבר, אלא גם מאיר את יחסי הגומלין וההזנה שבין המרחב הפרטי לציבורי. לצד אלה, אנו מבקשות בחלק זה להימנע מדיון מהותני ומכליל ביחס לכל קבוצת הנשים. נוסף על אימוצה של נקודת מבט המתמקדת בפערים ביחסי הכוח המגדריים ובאופן שבו פרקטיקות חברתיות ומשפטיות

מנציחות יחסי כוח אלה, חלק זה מאיר גם את החשיבות שבניתוח המכיר בהבדלים בעמדת הכוח היחסית של קבוצות שונות של נשים ובוחר את השלכותיו של משבר הקורונה אגב התמקדות באלה שעוצמת הפגיעה בהן הייתה משמעותית במיוחד.⁶

1. בין העבודה בשוק לעבודה בבית

משבר הקורונה לא פרץ בתוך חלל תעסוקתי ומשפחתי. עוד טרם המשבר נבדלו נשים וגברים אלה מאלה בעמדות שהחזיקו בשוק העבודה ובבית. בהשוואה לגברים, נשים לרוב היו ממוקמות נמוך יותר בהיררכיה במקום העבודה, עסקו יותר בעבודות טיפול בלא שכר במסגרת הבית ועבדו יותר במשרות חלקיות.⁷ כתוצאה של היותן המטפלות העיקריות בבית מצד אחד, ומהיותן שוק העבודה תפוזר למידותיו של עובד נטול ממחויבויות משפחתיות מצד אחר,⁸ נשים עובדות גם מצאו את עצמן תדיר במשרות מתגמלות פחות. נוסף על כך, שוק העבודה אופייני בסרגציה מגדרית ובריכוזן של נשים בענפים "נשיים", כמו חינוך ורווחה, ובעבודות טיפול, כגון סיעוד ועבודה סוציאלית, לעומת ריכוזם של גברים בתחומי המחשוב והתעשייה.⁹ סרגציה זו אף גררה הערכת חסר של תחומים "נשיים" והפכה אותם עם הזמן להיות מתגמלים עוד פחות.¹⁰ יתרה מזו, גם בתוך אותם העיסוקים עצמם הרוויחו לרוב נשים שכר נמוך מזה של גברים.¹¹ אל תוך הקשר מגדרי, חברתי וכלכלי זה פרץ נגיף הקורונה. עם פרוץ המשבר חוו נשים בישראל פיטורין בשיעורים ניכרים, ונטל הטיפול במשפחה, שגדל בתקופה זו בשל סגירת בתי הספר והגנים והמעבר ללימודים מהבית, נותר במידה רבה על כתפיהן.¹² נתונים שהצטברו עד כה מגלים כי במגוון ענפי תעסוקה חוו נשים פיטורין או

6 גישה זו מזוהה עם הזרם הפמיניסטי הביקורתי האנטי-מהותני שצמח במקור בארצות הברית והצביע על הצורך שבהכרה בגיוון בתוך קבוצת הנשים תוך הדגשת ההבדלים המהותיים בעמדת הכוח החברתית והכלכלית בין נשים שחורות לנשים לבנות. ראו בעניין זה למשל, Marlee Kline, *Race, Racism and Feminist Legal Theory*, in *FEMINIST LEGAL THEORY: FOUNDATIONS* 371 (Kelly Weisberg ed., 1993). לדין עדכני המחדד את החשיבות שבהכרה בשונות ובגיוון בתוך קבוצת הנשים האמריקניות בכלל הנוגע להערכת השלכותיו של משבר הקורונה ראו Naomi R. Cahn & Linda C. McClain., *Gendered Complications of COVID-19: Towards a Feminist Recovery Plan*, 22 *GEO. J. OF GENDER & L.* 1 (2021); Catherine Powell, *Color of COVID and Gender of COVID: Essential Workers, Not Disposable People*, 32 *YALE J. L. & FEMINISM* 1 (2021).

7 מרכז אדוה ומכון ון ליר בירושלים מאחורי המספרים: השלכות הקורונה על נשים בישראל: תמונת מצב מס' 1 (2020) (להלן: מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 1).

8 רנן-ברזילי "הורים א/עובדים", לעיל ה"ש 4.

9 נויה רימלט "בין סרגציה לאינטגרציה: קריאה לחשיבה פמיניסטית מחודשת על שוויון מוגדר בשוק העבודה" מחקרי משפט כד 299 (2008) (להלן: רימלט "קריאה לחשיבה פמיניסטית מחודשת על שוויון מוגדר בשוק העבודה").

10 שם, בעמ' 301.

11 ראו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לקט נתונים לקראת יום האישה הבין-לאומי (2019) <https://bit.ly/3LftQMD>; משרד האוצר פערי השכר המגדריים במשרדי הממשלה (2017) <https://bit.ly/3B3ZRmb>.

12 מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2, לעיל ה"ש 1, בעמ' 3-4.

הוצאה לחופשה ללא תשלום בשיעור גבוה יותר מגברים.¹³ במסגרת ההגבלות על התקהלות הותר למרבית המעסיקים להעסיק פיזית במקום העבודה מספר מצומצם מאוד של עובדים.¹⁴ מסעדות, מוסדות תרבות, חדרי כושר, מכוני יופי וחנויות נסגרו לתקופות ממושכות, והלימודים בבתי הספר הושהו ולאחר מכן הפכו ללימודים מקוונים בבית למשך תקופה ארוכה. שיעורי האבטלה, שעמדו בתחילת 2020 על 3.5%, זינקו בתוך זמן קצר ליותר מ-20%,¹⁵ והנתונים מראים כי עובדות ספגו פגיעה כלכלית קשה כתוצאה של ההתפתחויות הללו.¹⁶ עד תחילת אפריל הופסקה עבודתן של 21% מהעובדות לעומת 16% מהגברים. בהקשר זה בולטת במיוחד הפגיעה בשתי קבוצות של עובדות: נשים חרדיות וערביות ששיעורי הפיטורין שלהם עמדו על 30% ו-18% בהתאמה.¹⁷ מחקר שנערך בחודשים הראשונים למשבר חושף מגמה דומה בקרב עובדות צעירות: מקרב נשים וגברים יהודים בישראל בגילאי 18–24, באפריל 2020 עבדו רק 39% מהנשים שהיו מועסקות חודש קודם לכן, לעומת 61% מהגברים, שהמשיכו להיות מועסקים בתקופה זו.¹⁸ באופן כללי, מתברר כי במגזר הפרטי, 44% מהנשים שעבדו בתחילת מרץ 2020 לא היו מועסקות בסוף אפריל 2020 לעומת 31% מהגברים, ובמגזר הציבורי הנתונים עמדו על 33% מהנשים ו-23% מהגברים בהתאמה.¹⁹ באוגוסט 2020 עמד שיעור הנשים בקרב נרשמי שירות התעסוקה על 56.2%²⁰.

הנתונים מראים עוד כי העובדה שמעל מחצית מהמבוטלים החדשים או אלה שהוצאו לחל"ת הן נשים²¹ קשורה לתחומי העיסוק המרכזיים שנפגעו במשבר – תירות, אירוח,

- 13 לאה אחדות "משבר הקורונה ושוק העבודה בישראל" בטחון סוציאלי 110, 1, 6 (2020).
- 14 תקנות שעת חירום (הגבלת מספר העובדים במקום עבודה לשם צמצום התפשטות נגיף הקורונה החדש), התש"ף-2020, ק"ת 858.
- 15 Einat Albin & Guy Mundlak, *COVID-19 and Labour Law: Israel*, 13 ITALIAN LABOUR LAW E-JOURNAL 1, 2 (2020). על פי נתוני שירות התעסוקה בישראל, בחודש אפריל 2020 עמד מספר דורשי העבודה המקורי על 1.151 מיליון איש ואישה, המהווים 27.8% מכוח העבודה בישראל בחודש אפריל 2020. לשם השוואה, בחודש פברואר 2020 עמד שיעור דורשי העבודה על 3.9%, שהם 162.5 אלף איש ואישה. ראו שירות התעסוקה הישראלי **דופק שוק העבודה פרסום חודשי אפריל 2020** (2020) <https://bit.ly/35KkrfS> (להלן: **דופק שוק העבודה**).
- 16 נתונים אלו הם חלקיים בלבד, שכן אינם כוללים פרילנסריות, עובדות עצמאיות או עובדות שעובדות בעבודות לא מדווחות.
- 17 **מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 1**, לעיל ה"ש 7, בעמ' 2.
- 18 Tali Kristal & Meir Yaish, *Does the Coronavirus Pandemic Level the Gender Inequality Curve? (It Doesn't)*, 68 RES. SOC. STRATIF. MOBIL. 1, 2 (2020) מדוח זה נאספו בשבוע הראשון של מרץ 2020.
- 19 שם, בעמ' 3.
- 20 שירות התעסוקה הישראלי **דופק שירות התעסוקה פרסום חודשי אוגוסט 2020** (2020) <https://bit.ly/3IZY44y>. ראו גם **מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2**, לעיל ה"ש 1, בעמ' 3.
- 21 **דופק שוק העבודה**, לעיל ה"ש 15, בעמ' 7. הנתונים נעים בין 50% ל-53% מקרב המובטלים או אלו שהוצאו לחל"ת. שירות התעסוקה מצא כי בעוד בחודש מרץ 2020 נרשמו נשים רבות יותר מגברים, בחודש אפריל נרשמו גברים רבים יותר כדורשי עבודה (ראו שם). לפי נתונים שנאספו במאי 2020, מספר הנשים שהוצאו לחופשה ללא תשלום (חל"ת) או פוטרו מתחילת משבר הקורונה היה גבוה בכ-28% ממספר הגברים שאיבדו את עבודתם. לפי נתוני שירות התעסוקה, שהונפקו לבקשת עיתון **הארץ**, 535 אלף נשים איבדו את עבודתן בתקופה זו, לעומת 419 אלף גברים – פער של 116 אלף. משמע, נשים היוו כ-56% מכלל המפוטרים ואילו גברים 44%, אף

הסעדה, ניקיון, מכירות, פנאי, טיפוח. תחומים אלה מתאפיינים ברוב נשי. ²² מנגד ניתן לראות כי בענפים שבהם מרוכזים גברים, כגון ענפי המחקר המדעי, המחשוב, החשמל, המים והתעשייה, שיעור דורשי העבודה היה נמוך באופן יחסי. ²³ עם זאת, נתוני המוסד לביטוח לאומי מגלים כי בכלל ענפי הכלכלה, שיעורם של תובעי דמי האבטלה מסך המועסקים בענף היה גבוה יותר אצל הנשים, הן בענפים שבהם רוב המועסקים הם גברים והן בכאלו שבהם רוב המועסקים הן נשים, משמע רוב המפוטרות בכלל הענפים היו נשים. ²⁴ זאת ועוד, דמי אבטלה אומנם שולמו למפוטרות שעמדו במגוון קריטריונים, אך בשיעור נמוך מהשכר הרגיל. ²⁵ נוסף על כך, חשוב לזכור כי עובדות בכלכלה הבלתי פורמלית, כגון עובדות ניקיון ומשק בית, לא יכלו לקבל דמי אבטלה בעת אובדן עבודה וכי דווקא לנשים מקבוצות מיעוט בחברה, כגון נשים ערביות או נשים חסרות מעמד, יש ייצוג יתר בכלכלה הבלתי פורמלית. ²⁶ הפועל היוצא הוא שנשים שממילא סובלות משוליות כפולה, פעם כנשים ופעם כחלק מקבוצת מיעוט לאומית או מעמדית, חוו פגיעה קשה במיוחד ביכולת לפרנס את עצמן ואת משפחתן. במגזר הציבורי, עובדות "לא חיוניות" הוצאו לחופשה על חשבון ימי החופש שצברו. הגדרת החיוניות עצמה שיקפה הטיה מגדרית, שכן רבים מהעובדים שהוגדרו "לא חיוניים" היו עובדות. ²⁷ נוסף על כך, גם כשנשים המשיכו להיות מועסקות, הנתונים מראים כי בכל הגילאים הן חוו ירידה ניכרת בשעות העבודה שלהן לעומת גברים. ²⁸

לצד הדברים הללו, עם תחילת המשבר בוטל רטרואקטיבית באמצעות תקנות לשעת חירום הצורך בקבלת היתר ממשלתי לפיטורי נשים בטיפולי פרויקט, בהיריון או מייד לאחר לידה,

- שחלקם באוכלוסייה כמעט זהה. לי ירון "535 אלף נשים איבדו את עבודתן בתקופת הקורונה – 116 אלף יותר מגברים" הארץ <https://bit.ly/34fDOgJ> (1.5.2020).
- 22 ILO, THE COVID-19 RESPONSE: GETTING GENDER EQUALITY RIGHT FOR A BETTER FUTURE FOR WOMEN AT WORK (May 11, 2020), <https://bit.ly/35UULMi> (להלן: תקציר ILO שוויון מגדרי).
- 23 **דופק שוק העבודה**, לעיל ה"ש 15.
- 24 **המוסד לביטוח לאומי מקבלי דמי אבטלה, לפי קבוצות שונות (2020)**. ראו גם **מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2**, לעיל ה"ש 1.
- 25 למשל, דמי אבטלה שולמו כשהעובדת לא עבדה 30 יום. כך, גם אם נמנע מעובדת לעבוד באופן חלקי בלבד, התמריץ למעסיקים היה להוציאה לחופשה ללא תשלום באופן גורף.
- 26 **מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 1**, לעיל ה"ש 1, בעמ' 6.
- 27 שם. כך למשל, בתחילת המשבר הוגדרו עובדות סוציאליות בשירותי הרווחה "לא חיוניות". ראו עידית וייס-גל ומיכל קרומר-נבו "חל"ת לעובדים סוציאליים? זוהי חופשה עם תשלום – אישי, משפחתי קהילתי וחברתי או עובדים סוציאליים בשעת חירום חייבים מיד להיות מוגדרים כעובדים חיוניים: הטעות החמורה בעצם העמדת שאלת חיוניותם של עובדים סוציאליים בשירותי רווחה" **אוניברסיטת תל אביב** (2020) <https://bit.ly/3oQS7zp>. כך גם אי-הכללתן של עובדות סוציאליות בשירותי הרווחה כעובדות חיוניות הינה חוליה נוספת בקשר שבין אי-שוויון כלכלי לבין אוטונומיה גופנית, משום שנוקותן המוגברת של נשים לשירותי הרווחה היא תוצר של האלימות המושתת עליהן, והיא מזינה בתורה את הערך החברתי הנמוך המיוחס למקצוע זה, שמאויש ברובו הגדול על ידי נשים. ראו רימלט "קריאה לחשיבה פמיניסטית מחודשת על שוויון ומגדר בשוק העבודה", לעיל ה"ש 9.
- 28 תקציר ILO שוויון מגדרי, לעיל ה"ש 22.

הנדרש על פי חוק עבודת נשים.²⁹ רק בעקבות מאבק של ארגונים פמיניסטיים וחברתיים³⁰ בוטלו התקנות הרלוונטיות ושוב נדרש היתר לפיטורין שכאלה.³¹ למרות זאת, בפועל הנתונים הרלוונטיים מגלים כי חלה עלייה דרמטית בפניות לקבלת היתר לפיטורי עובדות הרות במהלך מרץ ואפריל 2020 לעומת שנים קודמות.³² מגמת העלייה נמשכה, ובאוגוסט 2020 הוגשו 265 בקשות לפיטורין מכוח חוק עבודת נשים לעומת 137 באוגוסט 2019.³³ המהלך כולו, כמו גם העלייה בבקשות לפטר נשים בהיריון, מאירים עד כמה נשים הרות או אימהות נתפסות כעובדות נחותות במיוחד בשוק העבודה וכאלה שמייד עם פרוץ משבר כלכלי, הן הראשונות שמהן מנסים להיפטר.

לצד הפגיעה הכלכלית שנשים ככלל חוו, הרי שמבין הנשים שהמשיכו לעבוד, רבות דווקא מצאו את עצמן עובדות בקו החזית של ההתמודדות עם משבר הקורונה בשל היותן מרוכזות בענפים שמתאפיינים באינטראקציה בין-אישית פיזית וטיפולית, למשל בענפי הטיפול או החינוך. כאמור, נשים מהוות רוב מוחלט מעובדות הסייעות, האחיות, העובדות הסוציאליות, עובדות הרווחה וגם בקרב חלק גדול מהלבורנטיות, עובדות בריאות הנפש והרופאות.³⁴ באופן דומה, נשים מהוות רוב בקרב המורות והגננות,³⁵ ובתקופות שבהן התקיימו לימודים פרונטליים, נשים הן שעמדו בחזית של סכנת ההדבקות.

בהסתכלות רוחבית, וככל הידוע עד כה, נראה כי במשפחות רבות בישראל נשים חוו את עיקר הפגיעה הכלכלית מהמשבר.³⁶ לא ניתן להבין נתונים אלו, ואת העובדה שנשים מהוות, גם בשגרה, חלק גדול מהעובדים המוחלשים במשק,³⁷ מבלי להבין את הקשר שבינם לבין

29 תקנות שעת חירום (נגיף הקורונה החדש) (חוק עבודת נשים) התש"ף-2020, ס"ח 158; חוק עבודת נשים, התשי"ד-1954, ס"ח 154.

30 בג"ץ 2499/20 **ויצו עולמית לנשים ציוניות נ' ראש הממשלה** (נבו 13.4.2020).

31 החלטה 4992 של הממשלה ה-34 "תקנות שעת חירום (נגיף הקורונה) (עבודת נשים) (ביטול)" (17.4.2020).

32 אמיר פרגר **נתונים על דורשי עבודה בעת משבר נגיף הקורונה: מבט מגדרי** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2020). בפרק זמן של כחמישה שבועות, בין 17 במרץ ל-23 באפריל 2020, התקבלו למעלה מ-7,800 פניות, מרביתן בנוגע להוצאה לחל"ת. לעומת זאת, בכל אחת מהשנים 2018 ו-2019 התקבלו כ-1,600 פניות לקבלת היתר.

33 **מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2**, לעיל ה"ש 1, בעמ' 4.

34 ראו שלי מזרחי סימון **נשים בישראל: סוגיות מרכזיות** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2015).

35 תקציר ILO שוויון מגדרי, לעיל ה"ש 22.

36 Efrat Herzberg-Druker et al., *Work and Families in Times of Crisis: The Case of Israel in*

Kristal & .the Coronavirus Outbreak, SocArXiv (Jun. 14, 2020), <https://bit.ly/3rwopBd>, Yaish, לעיל ה"ש 18, מציינים כי משפחות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך ספגו את הפגיעה הגדולה במשבר. כפי שהראה הדיון בעבודתן של נשים ערביות או נשים חסרות מעמד, נראה כי להצטלבות של זהות מגדרית עם זהות מעמדית או לאומית יש קשר לעמדת השוליות הכפולה ולפגיעה שנשים ספגו במשבר.

37 אריאן רנן-ברזילי "חוק שעות עבודה ומנוחה בעידן העבודה המבוזרת" **עבודה חברה ומשפט** (צפוי להתפרסם ב-2022) (להלן: רנן-ברזילי "חוק שעות עבודה ומנוחה"); בשנת 2018 הועסקו כשליש מהנשים בישראל במשרה חלקית בהשוואה ל-13% מהגברים, ראו ליאורה בווארס "משבר הקורונה והשפעתו על נשים בשוק העבודה: נזק בלתי הפיך או ירידה לצורך עליה" (מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, 2020). גם בשגרה נשים עובדות יותר מגברים בהסדרי

חלוקת העבודה בבית.³⁸ בטרם המשבר עדיין שימשו נשים כמטפלות עיקריות בבית³⁹ וביצעו עבודת טיפול שקופה, הנובעת תדיר מנורמות מגדריות מושרשות בנוגע לחלוקת התפקידים המגדרית במשפחה. נראה כי שקיפותן הכלכלית והפוליטית של עבודות הטיפול בבית משפיעה על פחות הערך של עבודות הטיפול בשוק ועל התגמול של עבודות אלה. חוקרות שונות סבורות כי העבודות השקופות משמשות מנגנון מרכזי של שימור היחסים ההיררכיים בין הפרטי לציבורי, דיכוטומיה המכשירה ומשעתקת אי־שוויון מגדרי.⁴⁰ באופן פרגמטי, עבודת הטיפול הביתית מגבילה את יכולתן של נשים בעלות מחויבויות טיפוליות להשתתף בשוק עבודה המבכר עובדים טוטליים המסוגלים להשתחרר בקלות ממחויבויות טיפוליות במשפחה.⁴¹ במשבר הקורונה קרסו, מבחינה פיזית, הגבולות שבין העבודה בשוק לבין הבית, עם המעבר לעבודה מהבית וללמידה מהבית. הסגר הכפוי, שהביא לסגירתם של מקומות עבודה ושל מערכת החינוך, מנע מחלק מהאימהות לעבוד בכלל. אימהות ששפר עליהן גורלן ויכלו להמשיך לעבוד מהבית נאלצו להתמודד עם מציאות שבה הילדים נמצאים בבית כל הזמן.

מציאות משברית זו, אשר במשפחות רבות הכניסה את העבודה המקצועית בשכר אל תוך הבית ממש, והותירה ילדים בלא מסגרות חינוכיות, כשהם זקוקים לטיפול והשגחה מתמידים בבית, טשטשה עוד יותר את הגבולות שבין השוק ובין הבית והעמיקה את המציאות הבלתי שוויונית של חלוקת הנטל של עבודת הטיפול בבית ובמשפחה. נתונים ראשוניים מתקופת הסגר הכללי, שהוטל בשלבים הראשונים של התפרצות המגפה, מגלים שחלק עיקרי מעבודת הטיפול המוגברת נפל על כתפיהן של נשים גם בתקופה זו. מחקר שנערך בקרב כ-1,000 משפחות יהודיות וערביות בישראל, המתגוררות עם ילדים מתחת לגיל 18, חשף, באופן לא מפתיע, כי בעת משבר הקורונה חלה עלייה של ממש במספר שעות העבודה שהושקעו בענייני הבית (בישול, כביסה, ניקיון) ובטיפול בילדים.⁴² עוד גילה המחקר כי גם במשפחות שבהן שני בני זוג עבדו מהבית, עיקר נטל הטיפול, הן בענייני הבית והן בילדים, נפל על נשים, ומתברר שהן עשו כמעט שני שלישי מהטיפול הכולל בילדים וכמעט 60% מעבודות הבית.⁴³ במשפחות

תעסוקה פוגעניים וחלקיים ויש להן ייצוג יתר בקרב מקבלי שכר נמוך. ראו מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2, לעיל ה"ש 1.

38 ראו גם עמית קפלן ואח' להפוך עבודות שקופות לנראות: חסמים להשתלבות נשים בשוק העבודה בישראל (2020).

39 Debora P. Birgier & Hadas Mandel, *The Gender Revolution in Israel*: ; לעיל ה"ש 5; Rimalt *Progress and Stagnation, in SOCIOECONOMIC INEQUALITY IN ISRAEL* 153 (Nabil Khattack et al. ed., 2016); Maureen Perry-Jenkins & Naomi Gerstel, *Work and Family in the Second Decade of the 21st Century*, 82 J. MARRIAGE FAM. 420 (2020).

40 עמית קפלן ומהא כרכבי סבאח *עבודות שקופות בישראל* 5–6 (2017).

41 רנן-ברזילי "הורים א/עובדים", לעיל ה"ש 4.

42 Efrat Herzberg-Druker et al., *Work and Families in Times of Crisis: The Case of Israel in the Coronavirus Outbreak*, SOCARXIV (Jun.14, 2020), <https://bit.ly/3gr8n5l>, הושקעו בממוצע תשע שעות נוספות על השעות המושקעות בשגרה לענייני הבית, ו-14 שעות נוספות על השעות המושקעות בשגרה לטיפול בילדים.

43 שם, בעמ' 7.

שבהן נשים מרוויחות פחות מגברים היו פערים אלו גדולים אף יותר, ובמשפחות שבהן גברים עבדו במשרה מלאה ונשים עבדו במשרה חלקית, לנשים נוספו שעות עבודה ביתית רבות מאוד בשבוע, ואילו גברים הפחיתו את העבודה הביתית שעשו בתקופה זו לעומת התקופה של טרום-המשבר.⁴⁴ בקרב משפחות שבהן שני בני הזוג עובדים במשרה מלאה או שניהם עובדים במשרה חלקית, וכן בקרב משפחות שבהן האישה עובדת במשרה מלאה והאיש במשרה חלקית, חלה עלייה בשעות השבועיות שהקדיש הגבר לעבודות הטיפול, עלייה רבה יותר מאשר בקרב נשים. כך למשל, כאשר שני בני הזוג עבדו משרה מלאה, חלה עלייה של 3.2 שעות בקרב גברים ו-0.3 שעות בקרב נשים. מנגד, במשפחות שבהן עבד הגבר במשרה מלאה ואילו האישה עבדה במשרה חלקית (34% מן המשפחות), הקדישו נשים 10.3 שעות נוספות לעבודות הטיפול, ואילו תרומתם של גברים ירדה ב-0.1.⁴⁵ אם כן, הפערים העמוקים ביותר נצפו בקרב משפחות שבהן חוסר השוויון בכוח הכלכלי נוטה במובהק לטובתו של הגבר. בפרמטר של עבודות הבית, לא חלו שינויים של ממש בחלוקת הנטל. מהאמור לעיל עולות אפוא שתי תובנות. ראשית, מתברר כי הכוח הכלכלי של כל אחד מבני הזוג הכתיב במידה מסוימת את החלוקה של נטל הטיפול ועבודות הבית במהלך המשבר באופן שמחדד עד כמה שזורות זו בזו הספֵרה השוקית-ציבורית וזו הפרטית-ביתית. שנית, במרבית המשפחות העמיק המשבר את הפערים המגדריים הקיימים בחלוקה של עבודת הטיפול בילדים ובבית.

מגמות אלה אינן ייחודיות לישראל. גם במדינות אירופאיות, לפני משבר הקורונה, הייתה חלוקת הנטל בבית מוטת מגדר, וגם בהן, כמו בישראל, נשים עבדו בבית שעות שבועיות רבות יותר מגברים.⁴⁶ פערים גדולים במיוחד התקיימו במדינות שבהן שרירות נורמות מגדריות מסורתיות, אך גם במדינות פרוגרסיביות מבחינה מגדרית כמו שוודיה, דנמרק ונורווגיה, השקיעו נשים זמן רב יותר מגברים בעבודות טיפול במרחב הביתי.⁴⁷ מחקרים עדכניים אשר בחנו את חלוקת העבודה בבית בצילו של משבר הקורונה מצביעים על כך שמי שנשארו בעיקר הנטל הנוסף כתוצאה של סגירת מערכת החינוך וכל המסגרות האחרות לטיפול בילדים הן אימהות.⁴⁸ כבריטניה נמצא שאימהות השקיעו בעיצומו של המשבר 50% יותר זמן מאבות בטיפול בילדים בבית וכ-30% יותר זמן בהוראה ביתית (home schooling) וזה ללא קשר למצב התעסוקתי שלהן ולרמת ההשתכרות שלהן. לאמיתו של דבר, נמצא שבבתים שבהם שני ההורים עובדים ונמצאים ברף השתכרות גבוה, הפער המגדרי בחלוקת העבודה הביתית היה הגבוה ביותר. מתברר שנשים השקיעו בעבודה בבית הרבה יותר שעות עבודה בשבוע, וזאת

44 שם, בעמ' 8.

45 שם, בעמ' 10.

46 EIGE, UNPAID CARE AND HOUSEWORK, <https://bit.ly/34lQm64> (last visited Mar. 8, 2021).

47 OECD, WOMEN AT THE CORE OF THE FIGHT AGAINST COVID-19 CRISIS (Apr. 1, 2020), <https://bit.ly/3sfNMx2>.

48 Abi Adams-Prassel et al., *Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys*, 189 J. PUB. ECON. 104245 (2020), <https://bit.ly/3J8Z1rb>; Claudia Hupkau & Barbara Petrongolo, *Work, Care and Gender During the Covid-19 Crisis*, 41 FISC. STUD. 623 (2020), <https://bit.ly/3HARj8T>.

עוד לפני שהתחילו לבצע את עבודתן המקצועית בשכר.⁴⁹ אין זה מפתיע אפוא לגלות שנתונים ראשוניים מצביעים על כך שמאז פרוץ המשבר נשים נפגעו יותר ביכולת שלהן להיות פרודוקטיביות בעבודה המקצועית שהן מבצעות בשכר, דבר שעלול להוביל להשלכות קשות גם בטווח הארוך, לתקופה שלאחר המשבר.⁵⁰

בארצות הברית, 60% מהמרכזים לטיפול בגיל הרך נסגרו בין פברואר לאפריל 2020 וגרמו לפיטורים של 325,000 עובדים, רובן המכריע – עובדות.⁵¹ נוסף על כך, 70% מעובדות משק הבית בארצות הברית נותרו בלא עבודה.⁵² נתונים עדכניים מלמדים כי שיעור המועסקות בשיאה של המגפה בארצות הברית היה הנמוך ביותר מאז 1988.⁵³ המרכז לקדמה אמריקנית התריע בשנת 2020 על היעלמותם הצפויה של כ-4.5 מיליון מקומות לילדים במסגרות לטיפול בגיל הרך.⁵⁴ לכך היו שתי השלכות מגדריות בולטות: גם פגיעה ביכולתן של אותן עובדות שפוטרן להתפרנס וגם פגיעה ביכולתם של הורים המטפלים בילדים (ועדיין בעיקר אימהות) להשתתף בשוק העבודה. אם כן, נראה כי משבר הקורונה העצים את פגיעותן של נשים בשוק העבודה, הבלית עד כמה הדוק הקשר שבין העבודה בבית לעבודה בשוק וסיפק דוגמה עכשווית קודרת לתובנה הפמיניסטית ביחס ליחסי הגומלין שבין אי-השוויון בבית לבין אי-השוויון בעבודה וביחס למבני הכוח המגדריים המזינים יחסי גומלין אלה.

2. בין ביטחון אישי לאוטונומיה גופנית

משבר הקורונה הביא איתו כבר בשלבים מוקדמים שלו עלייה ניכרת בהיקף האלימות נגד נשים.⁵⁵ מנתונים שפרסם משרד המשפטים עולה שבתקופת הסגר הראשון חלה עלייה של 35% בפניות לקבלת סיוע משפטי בשל אלימות במשפחה.⁵⁶ משרד הרווחה דיווח גם הוא על עלייה עקבית ומשמעותית בתלונות על אלימות במשפחה בחודשים מרץ עד מאי 2020, שבהם שהו רוב אזרחי המדינה בסגר. בחודש מרץ הגיעו למשרד 344 תלונות, באפריל עלה מספר התלונות

49 Donna Ferguson, *I Feel Like a 1950s Housewife*: How Lockdown Has Exposed the Gender Divide, THE GUARDIAN (May 3, 2020), <https://bit.ly/3gKrOGF>

50 כך למשל, מספר כתבי עת אקדמיים דיווחו בחודשים הראשונים לפרוץ המשבר על ירידה משמעותית במספר ההגשות של מאמרים לכתבי העת על ידי חוקרות בהשוואה לחוקרים ובהשוואה לשנים שלפני פרוץ המשבר. ראו Colleen Flaherty, *No Room of One's Own*, INSIDE HIGHER-ED (Apr. 21, 2020), <https://bit.ly/3GB3dye>

51 Maxwell Ulin, *Today's News & Commentary*, ONLABOR (Jun. 25, 2020), <https://bit.ly/3411CiY>

52 שם.

53 Claire Ewing-Nelson, *Another 275,000 Women Left the Labor Force in January*, NWLC (Feb. 2021), <https://bit.ly/3rum8qj>

54 Steven Jessen-Howard & Simon Workman, *Coronavirus Pandemic Could Lead To Permanent Loss Of Nearly 4.5 Million Child Care Slots*, CAP (Apr. 24, 2020), <https://ampr.gs/3LfFM16>

55 לי ירון "זינוק באלימות במשפחה עקב ההסגר, והמקומות במקלטים לנשים מוכות אוזלים" הארץ <https://bit.ly/3gKrLkZ> (22.3.2020)

56 עמיר קורן "עלייה של 35% בפניות לקבלת סיוע משפטי בשל אלימות במשפחה בתקופת הקורונה" כלכליסט <https://bit.ly/3utOfYD> (13.5.2020)

ל-849 ובחודש מאי נרשם כבר שיא של 1,885 תלונות.⁵⁷ דין וחשבון של מרכז אדוה ומכון ון ליר מגלה שמגמות אלה נמשכו ביתר שאת גם בחודשים שלאחר הסגר הראשון.⁵⁸ אם בתחילת הדרך נראה כי ההסתגרות הממושכת של בני המשפחה בבית והמגבלות על התנועה היו הגורם העיקרי לעלייה ברמת האלימות כלפי נשים, התמונה המצטיירת כיום מראה כי ערעור של תחושת הביטחון והיציבות הכלכלית, שנלווה למשבר הבריאותי, הינו כר פורה ללחצים במרחב הפרטי. כאשר לחצים אלה מתפרצים על רקע פערים מגדריים ביחסי הכוח במשפחה, הם עלולים להתבטא גם בעלייה דרמטית בהיקף האלימות במשפחה. יתרה מזו, דפוסי אלימות אלה הופכים להיות פוגעניים במיוחד כאשר המדינה אינה מספקת מענים מיידיים ואפקטיביים לבליתמם. בחודשים מאי עד יולי 2020 נרשמה עלייה של 16% במספר התיקים על אלימות במשפחה שנפתחו במשטרה בהשוואה לתקופה המקבילה בשנת 2019. באותה תקופה התקבלו בקו החם של משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים כמעט 2,000 פניות על אלימות בין בני זוג. במהלך החודשים מרץ עד אוגוסט נרצחו 14 נשים על ידי בני זוגן או על ידי בני משפחה, ובחודש יולי 2020 לברו נרשמה עלייה על 14% במספר הבקשות להוצאת צווי הגנה מכוח החוק למניעת אלימות במשפחה.⁵⁹ בחודשים אפריל, מאי ויוני 2020 גם נרשמה עלייה הדרגתית של עשרות אחוזים בשיעור הפניות למרכזי הסיוע לנפגעי ונפגעות תקיפה מינית בהשוואה לתקופה המקבילה בשנה הקודמת.⁶⁰ מחקר שהתפרסם בעיצומו של משבר הקורונה כחלק מהדוח השנתי של מרכזי הסיוע מגלה שלצד העלייה בשיעור התלונות על אלימות מינית במהלך המשבר, קורבנות האלימות כמו גם עובדות מרכזי הסיוע דיווחו על מציאות של היעדר מענים טיפוליים הולמים, שהתעצמה כחלק מהמשבר.⁶¹ זאת ועוד, נתונים של מרכזי הסיוע גם חושפים את הפגיעות המיוחדת של נשים וילדים במגזרים מסוימים, כגון המגזר הערבי והמגזר הדתי-חרדי, בכל הנוגע לאלימות מינית במשפחה. כמו ביחס לתהליכים שהתרחשו בשוק העבודה, גם בכל הנוגע למרחב האוטונומייה הגופנית, חשוב אפוא לזהות גם את עמדת המוחלשות המיוחדת של נשים מקבוצות מסוימות באוכלוסייה.⁶²

מגמות דומות בכל הנוגע לעלייה ניכרת בהיקף האלימות במשפחה נרשמו במדינות רבות אחרות כגון סין, צרפת, קנדה, בריטניה, ארצות הברית, ספרד, איטליה, גרמניה וברזיל.⁶³

57 משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים "אלימות במשפחה – עלייה בפניות למוקד 118 (הודעת דוברות 2.6.2020) <https://bit.ly/3GrgxFq>.

58 מאחורי המספרים: תמונת מצב מס' 2, לעיל ה"ש 1.

59 ש.ם.

60 באופן ספציפי גדל מספר הפניות באפריל ב-32%, במאי עמד הגידול על 33% וביוני כבר נרשמה עלייה חדה של 43%. ראו כרמית קלר וקרן גואטה "מחקר: השלכות מגפת הקורונה על ההתמודדות של נפגעות ונפגעי תקיפה מינית ועבודת מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית" השלכות משבר הקורונה על נפגעות ונפגעי תקיפה מינית 51, 55 (2020).

61 ש.ם, בעמ' 60.

62 ש.ם, בעמ' 77–84.

63 בארצות הברית למשל נרשמה בערים שונות עלייה שבין 20% ל-62% בתלונות על אלימות במשפחה כבר לאחר החודש הראשון לסגר. ראו Yasmin B. Kofman & Dana Rose Garfin, *Home is Not Always a Haven: The Domestic Violence Crisis Amid the COVID-19 Pandemic*, 12 PSYCHOL. TRAUMA 199 (2020). בבריטניה נרצחו בחודש הראשון לסגר 16 נשים

הסיטואציה של סגר כפוי, משבר כלכלי והתכנסות של המשפחה הגרעינית בבית למשך שבועות ארוכים בתנאים של לחץ וחרדה כלכלית, לצד שיתוק חלקי של מנגנוני הרווחה והטיפול ברשויות המקומיות, הפכו את הבית לחממת אלימות, שבה הנפגעים העיקריים הם נשים וילדים.⁶⁴ עם זאת, כפי שהתברר גם ביחס להתפתחויות מגדריות אחרות הנוגעות לבית ולעבודה, שהתרחשו בתקופת משבר הקורונה ונדונו בחלק הקודם, המשבר לא הביא ליצירתן של פרקטיקות מגדריות חדשות, אלא העצים מגמות קיימות על רקע של אי־שוויון מגדרי נתון. כאמור, אלימות במשפחה הייתה ועודנה תופעה משמעותית, שהיא חלק בלתי נפרד מיחסי הכוח בתוך המשפחה. נתונים מקיפים על אלימות במשפחה בעשרות מדינות בעולם מגלים כי אחת מכל שלוש נשים המצויה במערכת יחסים אינטימית עם בן זוג חווה אלימות פיזית או מינית כחלק ממערכת יחסים זו.⁶⁵ משבר הקורונה, כמו משברים רפואיים קודמים שלוו בסגר מלא או חלקי, העמיק אפוא את הפגיעות של נשים בשל הקצנה של סיטואציה שהייתה בעייתית מלכתחילה.⁶⁶

יתרה מזו, מתברר כי לסגירה החלקית של שירותי הרווחה והבריאות, שנלוותה למדיניות הסגר, הייתה השפעה לא רק על היקף האלימות במשפחה, אלא גם על מידת הנגישות של נשים לשירותים חיוניים הנוגעים לפריונן, באופן שפגע עוד יותר באוטונומיה הגופנית שלהן וביכולתן לשלוט על גופן ועל חייהן. בישראל, עם פרוץ משבר הקורונה ובשל החשש להדבקה בבתי החולים, גיבש משרד הבריאות רשימה מצומצמת של טיפולים רפואיים דחופים וחיוניים שיש להמשיך ולספק אותם בבתי החולים לצד הטיפול בחולי הקורונה. הפסקות היריון לא נכללו ברשימה זו.⁶⁷ את ההחלטה על ביצועו של הליך רפואי שלא נכלל ברשימת החריגים

ונערות על ידי בן זוג או קרוב משפחה. מספר זה גדול פי שלושה ממספר הנרצחות בנסיבות דומות באותה תקופה בשנת 2019. עד לסוף חודש מאי כבר עלה מספרן של הנרצחות כחלק מאירועים המסווגים כאלימות במשפחה ל-26. ראו Amanda Taub & Jane Bradley, *As Domestic Abuse Rises, U.K. Failings Leave Victims in Peril*, N.Y. TIMES (Jul. 2, 2020) <https://nyti.ms/3ut0bd6>; Neetu John et al., *Lessons Never Learned: Crisis and Gender-Based Violence*, 20 DEV. WORLD BIOETH. 65 (2020) *Andrew M. Campbell, An Increasing Risk of Family Violence During the COVID-19 pandemic: Strengthening Community Collaborations to Save Lives*, 2 FORENSIC SCI. INT. 1 (2020); Louise-Philippe Beland et al., *COVID-19, Family Stress and Domestic Violence: Remote Work, Isolation and Bargaining Power*, IZA (Jun. 15, 2020) <https://bit.ly/3Gzxdut>

שם. 64

Claudia García-Moreno et al., *Global and Regional Estimates of Violence Against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-partner Sexual Violence*, WHO (2013), <https://bit.ly/3GyeJKE>

66

כך למשל מתברר כי התפרצות נגיף האבולה במערב אפריקה בין הנשים 2014–2016 שהביאה לסגירת בתי הספר ולסגר בחלק מהמקומות, גרמה לעלייה בשיעורי האלימות הפיזית והמינית כנגד נערות בבית. ראו Monica Adhiambo Onyago et al., *Gender-Based Violence Among Adolescent Girls and Young Women: A Neglected Consequence of the West African Ebola Outbreak: Medical, Anthropological, and Public Health Perspectives*, in PREGNANT IN THE TIME OF EBOLA 121, 121–132 (David A. Schwartz et al, eds., 2019)

67 רוני לינדר "ההפלות בבתי החולים ייפסקו; בארגוני הנשים מתריעים: 'נשים יסכנו את עצמן מייאוש'" *TheMarker* (23.3.2020) <https://bit.ly/3rxefXC>

הותיר משרד הבריאות בידי ועדת חריגים במוסד עצמו. התוצאה הייתה שחלק מבתי החולים המשיכו לבצע הפסקות היריון במהלך המשבר ואילו בתי חולים אחרים סגרו את שעריהם בפני נשים ונעזרות שנוזקו להליך.⁶⁸ רק לאחר פנייה של כמה ארגוני נשים למשרד הבריאות הודיע המשרד, חודש מאוחר יותר, שהפסקות היריון תרופתיות, שניתן לבצען עד השבוע התשיעי של ההיריון, יבוצעו בסיוע קופות החולים בקהילה וללא צורך במעורבות של בתי החולים. עם זאת, בשלב זה אין נתונים ברורים באיזו מידה אכן נאכפה ההנגשה החלקית והמאוחרת של הפסקות היריון תרופתיות ובכל מקרה נתוני משרד הבריאות מצביעים על ירידה משמעותית במספר הבקשות להפסקת היריון ובמספר הפסקות ההיריון שבוצעו בפועל בחודשי הסגר הראשון והשני בשנת 2020 בהשוואה לחודשים המקבילים בשנת 2019.⁶⁹ להגבלת הנגישות להפסקות ההיריון ולו לפרק זמן קצוב של כמה שבועות או חודשים יכולה להיות השפעה דרמטית על בריאותן של נשים ועל עצם יכולתן להפסיק היריון בלתי רצוי. הפסקות היריון תרופתיות הן הבטוחות ביותר כיום, אולם הן מחייבות את השלמת הפרוצדורה לאישור הפסקת ההיריון ומתן מענה תרופתי במהלך תשעת השבועות הראשונים להיריון. חריגה ממסגרת זמן זו מצריכה התערבות כירורגית, וככל שההתערבות הכירורגית נעשית בשלב מאוחר יותר, גדלה הסכנה לפגיעה בבריאות האישה. יתרה מזו, בשלבים מאוחרים יותר של ההיריון, שבהם העובר מוגדר כר־חיות, קטן הסיכוי לקבל אישור לביצוע הפלה מהוועדות להפסקות היריון, שכן בשלב זה נאכפים תנאים מחמירים יותר למתן האישור.⁷⁰ ממד הזמן הוא אפוא קריטי בכל הנוגע להפסקות היריון, ועובדה זו מבהירה מדוע חשוב היה לסווג הליך רפואי זה כחיוני ודחוף גם בעיצומו של משבר הקורונה ומהן ההשלכות הפוטנציאליות של ההימנעות מסיווג כזה.⁷¹ יתרה מזו, כמו ביחס להתפתחויות מגדריות אחרות שהתרחשו בתקופת הקורונה, גם ביחס להפסקות היריון חשוב לזכור כי ההגבלות על הפסקות היריון שהטיל משרד הבריאות בשיאו של המשבר נעשו על רקע מציאות שבה הנגישות החוקית הרשמית להפסקות היריון בישראל היא ממילא מוגבלת.⁷² לנשים בישראל אין זכות לקבל החלטה אוטונומית על הפסקת היריון בלתי רצוי, אלא רק אפשרות להתייצב לפני ועדה מנהלית ולקבל ממנה אישור להפלה בהתאם לקריטריונים המעוגנים בחוק העונשין. החלטת משרד הבריאות העצימה אפוא חסמים בירוקרטיים ומשפטיים הניצבים ממילא בדרכן של נשים המבקשות לבצע הפלה,⁷³ וגם

68 ליאת בר סתו "חשש לקיצוץ בזמינות להפסקות היריון בעקבות משבר הקורונה" Mako <https://bit.ly/3J6LPDh> (23.3.2020).

69 משרד הבריאות "הפסקות היריון על פי חוק 1990–2020" 10 (2021) <https://bit.ly/3tzd6cw>.

70 נויה רימלט "מנגישות חלקית, שאין בה צדק, לחקיקה צודקת: לקראת פרדיגמה חדשה של הפסקות היריון בישראל" **עיוני משפט** 415 (2016) (להלן: רימלט "לקראת פרדיגמה חדשה").

71 Michelle J. Bayefsky et al., *Abortion during the Covid-19 Pandemic – Ensuring Access to an Essential Health Service*, 382 N. ENG. J. MED. 47 (2020).

72 רימלט "לקראת פרדיגמה חדשה", לעיל ה"ש 70, בעמ' 415.

73 אומנם בישראל התפתחו לאורך השנים מנגנונים של עקיפת החוק היוצרים בפועל נגישות רחבה מאוד להפסקות היריון, אך מנגנונים אלה מבוססים בעיקר על תרבות של שקר, שבמסגרתה נשים נאלצות לשקר בנוגע לנסיבות ההיריון ולקשור אותן לאחת העילות הרשמיות להפסקת היריון המנויות בחוק. תרבות שקר זו, ביחד עם נכונותן של הוועדות להפסקות היריון לאשר באופן כמעט גורף את הפניות אליהן, יוצרות מציאות שבה אישה נחושה יכולה ברוב המקרים לקבל

בהקשר זה ניתן לשרטט קו מקשר של דמיון בין דפוס ההתנהלות המקומי לבין ההתנהלות במדינות אחרות.

איטליה, למשל, הייתה אחת המדינות הראשונות במערב שסגרה את בתי החולים שלה בפני טיפולים רפואיים בלתי חיוניים ובכלל זה הפסקות היריון. החלטה זו התקבלה על רקע מציאות קיימת, שבה 70% מהרופאים האיטלקים מצהירים שהם מתנגדים לביצוען של הפסקות היריון מטעמים של דת ומצפון ובתי חולים רבים נמנעים בשל כך מלספק שירותים של הפסקות היריון תרופתיות או כירורגיות.⁷⁴ הטלת איסור זמני כולל על ביצוען של הפלות בשל משבר הקורונה העצימה אפוא מציאות בעייתית מלכתחילה, שבה גם בימים כתיקונם הנגישות להפסקות היריון המוקנית לנשים איטלקיות היא מוגבלת. גם בארצות הברית העניק משבר הקורונה רוח גבית למתנגדי ההפלות, שהצליחו בעשורים האחרונים להערים קשיים ניכרים על יכולתן של נשים לממש את זכותן להפסקת היריון. למרות קיומה של זכות חוקתית עקרונית להפסקת היריון, שורה של מגבלות על הנגישות להפסקות היריון, שגובשו ביוזמתם של מתנגדי ההפלות במהלך השנים מאז ניתן פסק הדין בעניין *Roe v. Wade* והוכרו כחוקתיות על ידי בית המשפט העליון האמריקני, הפכו את מימושה של זכות זו במדינות רבות של ארצות הברית לעניין הכרוך בקשיים בלתי מבוטלים.⁷⁵ בתוך הקשר זה מעניין לגלות שכבר בשלבים מוקדמים של המשבר הכריזו שמונה מדינות בארצות הברית על סיווגן של הפסקות היריון כהליך רפואי אלקטיבי הסובל דיחוי, וחמש מדינות נוספות הודיעו שהן שוקלות צעד זה.⁷⁶ צעדים אלה ננקטו במדינות שבהן המושלים כבר נקטו בעבר צעדים להטלת מגבלות על הפסקות היריון.⁷⁷

אישור להפסקת היריון, אולם מצב בעייתי זה אינו פותר את היבטי הפגיעה בכבוד האדם, בחירות, באוטונומיה הגופנית ובשוויון שהוא מביא עימו. לדיון מפורט החושף את הבעייתיות בהסדר המשפטי בנושא הפסקות היריון בישראל ראו שם; Noya Rimalt, *When Rights Don't Talk: Abortion Law and the Politics of Compromise*, 28 YALE J. L. & FEMINISM 327, 351-370 (2016).

74 Andrea Cioffi et al., *COVID-19 and Abortion: The Importance of Guaranteeing a Fundamental Right*, 25 SEX. REPROD. HEALTHC. 100538 (2020), <https://bit.ly/3Lfv3DF>

75 Noya Rimalt, *Against Roe Exceptionalism: Degendering Abortion*, in RESEARCH HANDBOOK ON FEMINIST JURISPRUDENCE 264 (Robin West & Cynthia G. Bowman ed., 2019).

76 Greer Donley et al., *The Legal and Medical Necessity of Abortion Care Amid the COVID-19 Pandemic*, 17 J. L. BIOSCI. 1 (2020)

77 Bayefsky, לעיל ה"ש 71. שתי דוגמאות בולטות הן טקסס ולואיזיאנה. בטקסס הוציא המושל צו מנהלי שהטיל איסור מוחלט למשך חודש ימים על ביצועם של כל ההליכים הרפואיים הבלתי נחוצים. אף על פי שהצו הרשמי לא התייחס מפורשות להפסקות היריון, הפקידות הבכירה במשרד המשפטים של טקסס פירשה את הצו ככזה המטיל איסור על כל הסוגים של הפסקות היריון למעט אלה הנחוצות לשמירה על חיי האישה או בריאותה, ופרשנות זו נאכפה על כל מוסד רפואי שמספק שירותים של הפסקות היריון. לתוכנו של הצו שהוצא בטקסס ראו Tex. Exec. Order No. GA-09 (2020), <https://bit.ly/3uviPB2>. לסיכום תמציתי של ההתפתחויות הפוליטיות והמשפטיות שם ראו Donley, לעיל ה"ש 76. ניסיונות לבטל את הצו באמצעות פנייה לערכאות שיפוטיות לא צלחו, ורק לאחר שהמושל צמצם את היקף תחולתו של הצו, חידשו בתי החולים והקליניקות המספקים שירותים של הפסקת היריון את פעילותם. עם זאת, לאחר חודש ימים שבו נמנעה כמעט כליל הנגישות להפסקות היריון, הפגיעה בנשים ובנערות רבות הייתה כבר

וכך, בדלת האחורית ובחסות המשבר, התאפשרה פגיעה בנשים, שלא התאפשרה באמצעים חוקיים וחוקתיים רגילים.

לצד הדברים האלה חשוב להכיר בכך שהפגיעה ביכולתן של נשים לקבל החלטות אוטונומיות בנוגע לגופן ופרייוןן במהלך משבר הקורונה לא התמצתה רק בסיווגן של הפלות כפרוצדורה לא חיונית הסובלת דיחוי. בנפאל, למשל, נשמרה הגדרתן של הפסקות היריון כהליך חיוני ודחוף, אולם הסגר ואיסורי התנועה שהוטלו על האוכלוסייה האזרחית הביאו לכך שנשים לא הצליחו להגיע לבתי החולים או למרפאות, שבהם ניתן היה להשיג אמצעי מניעה או לבצע הפסקת היריון.⁷⁸ יתרה מזו, גם בהקשר זה אפשר להצביע על קו של דמיון בין השלכות מגדריות של משבר הקורונה לבין התפתחויות דומות במשברים רפואיים קודמים אחרים.⁷⁹ למשל, התפרצות מגפת האבולה באפריקה בין השנים 2014 – 2016 הביאה להפניית כל התקציבים שנועדו לשמש להגנה על בריאותן של נשים, למאבק הרפואי הכללי בהתפרצות המגפה במדינות כגון גינאה, ליבריה וסיירה לאון. התוצאה הייתה עלייה של 75% בשיעור המקרים של תמותת נשים בשל סיבוכים הקשורים להיריון, לידה והפסקות היריון, זאת לצד עלייה ניכרת בשיעור ההריונות הלא רצויים בקרב נשים צעירות שם.⁸⁰ נתון אחרון זה מחדד את הקשר שבין אלימות במשפחה לבין חשיבות הנגישות לאמצעי מניעה והפסקות היריון, שכן פגיעות מיניות בבית מובילות גם להריונות בלתי רצויים.

בהקשר זה מתבהרת אפוא עוצמת הפגיעה בנשים במצבי משבר כמו משבר הקורונה, שבהם התעצמו כאמור התנאים המעודדים פגיעה פיזית ומינית בנשים, ובה בעת הושעו באופן מלא או חלקי שירותי בריאות שאמורים לתת מענה לצרכים רפואיים ייחודיים שלהן ולהגן על יכולתן לשמור על בריאותן ולשלוט על פרייוןן. יתרה מזו, יכולתן של נשים לשלוט על גופן, מיניותן ופרייוןן היא המפתח ליכולתן לבסס לעצמן בו בזמן עמדת כוח כלכלית, לרכוש השכלה, להשתלב בשוק העבודה ולהתנער מיחסי תלות בתוך מערכת יחסים זוגית פוגענית.

בלתי הפיכה. מדינת טקסס, שכשלה לפני שנים אחדות בניסיון לחוקק חקיקה המטילה מגבלות קשות על הפסקות היריון (Whole Woman's Health v. Hellersedt, 136 S. Ct. 2292 (2016)), הצליחה בכל זאת למנוע מנשים רבות נגישות להפלות בחסות משבר הקורונה ואגב שימוש ברטוריקה א-מגדרית, המתמקדת בעיקרון שמצבי חירום מצדיקים פגיעה בזכויות יסוד. ראו Maria Mendéz, *The Fight Over Texas Abortion Ban During The Covid-19 Pandemic is Over, But What Did It All Mean?*, DALLAS MORN. NEWS., Apr. 28, 2020, <https://bit.ly/3GBS9Rw>. דינמיקה דומה להפליא התרחשה גם במדינת לואיזיאנה. חקיקה רגילה שנחקקה במדינה זו והטילה מגבלות קשות על מידת הנגישות להפסקות היריון נפסלה רק לאחרונה על ידי בית המשפט העליון האמריקני (June Medical Services L.L.C. v. Russo, 140 (S. Ct. 2103 (2020)). ואולם, בה בעת ובחסות משבר הקורונה הוציא המושל צו מנהלי שהשעה את ביצועם של כל הטיפולים הרפואיים שאינם דחופים. ראו Donley, לעיל ה"ש 76.

78 Samata Nepal & Shreyashi Aryal, *COVID-19 And Nepal: A Gender Perspective*, 8 JLMC 1 (2020), <https://bit.ly/3oqDd2o>.

79 Sara E. Davies & Belinda Bennett, *A Gendered Human Rights Analysis Of Ebola and Zika: Locating Gender in Global Health Emergencies*, 92 INT. AFF. 1041, 1041–1060 (2016), <https://bit.ly/3GKrpP3>.

80 Clare Wenham et al., *COVID-19: the Gendered Impacts of the* John, לעיל ה"ש 63. ראו גם *Outbreak*, 395 LANCET 846 (2020).

התוצאה היא שלא זו בלבד ששיקף הפגיעה בנשים במהלך משבר הקורונה התרחש בקו התפר שבין עמדת הכוח הכלכלית של נשים לבין מידת האוטונומיה שלהן על גופן, אלא שכחלק מהתהליך זה הועצמו עוד יותר מבני כוח מגדריים.

ב. בין היעדר ייצוג לעיוורון מגדרי בתהליכי קבלת החלטות

פרמטר משמעותי נוסף שעליו מתבסס מיקומה הנמוך מאוד של ישראל במדד השוויון המגדרי של הפורום הכלכלי העולמי הוא הפרמטר של "העצמה פוליטית", שביחס אליו דורגה ישראל בתחילת שנת 2020 במקום 64 בעולם. באופן רשמי פרמטר זה מתבסס על נתונים הנוגעים רק לייצוג של נשים בכנסת ובממשלה. עם זאת, וכמו ביחס לשני הפרמטרים האחרים, שנדונו בפרק הקודם, נראה שהקטגוריה של "העצמה פוליטית" מחייבת ניתוח רחב יותר, שכן עמדת הכוח הפוליטית של נשים נגזרת לא רק מהיקף ייצוגן במשרות פוליטיות, אלא גם מעמדת הכוח היחסית שלהן בכל זירה רלוונטית של קבלת החלטות ברמה הלאומית. מסקנה זו מתחייבת גם מאימוצה של זווית הניתוח הפמיניסטית הביקורתית, המעמידה כאמור את מושג הכוח במרכז הניתוח של אי-השוויון המגדרי בחברה. בהקשר זה ברור כי היקף הייצוג של קבוצה בעמדות כוח הוא שיקוף של עמדת הכוח היחסית שלה בחברה. בה בעת, היעדר ייצוג או תת-ייצוג של נשים בעמדות כוח ציבוריות משליכים באופן עמוק על מעמדן במרחבים השונים. במילים אחרות, סוגיית ייצוגן החסר של נשים בעמדות כוח והשפעה ציבוריות אינה ניצבת בפני עצמה רק כמרחב נוסף של אי-שוויון מגדרי, אלא היא מספקת גם מסגרת חשובה להבנת תהליכים מגדריים שהתרחשו בעיצומו של משבר הקורונה והעצימו את אי-השוויון המגדרי בשני מרחבי אי-השוויון המרכזיים שנדונו בפרק הראשון – מרחב העבודה בשוק ובבית ומרחב האוטונומיה הגופנית.

פרק זה מתמקד אפוא בניתוח היבטיו המגדריים של המשבר בפריזמה של סוגיית הייצוג. הדבר נועד להאיר את האופן שבו ההתמקדות בסוגיית הייצוג, או בעצם בתת-הייצוג של נשים בעמדות כוח והשפעה מבחינת יכולתן להשתתף בניהול המשבר, מוסיפה רובד הכרחי לדיון, שכן לתת-ייצוג זה יש השפעה פוטנציאלית שלילית רוחבית על אופן הטיפול בדילמות המגדריות המרכזיות שהתעוררו במהלך המשבר.

עם התפרצות מגפת הקורונה בישראל וכאשר החלו להתברר השלכותיו רחבות ההיקף של האירוע, הטיל ראש הממשלה על המטה לביטחון לאומי (מל"ל) את המשימה של תכלול ההתמודדות עם המשבר, שכללה תיאום בין משרדי הממשלה השונים, ריכוז עבודת המטה לקראת דיונים של הממשלה בנושא וגיבוש המלצות והצעות לטיפול בסוגיות שונות שהתעוררו כחלק מהמשבר. אחד הגופים הראשונים שעזמו התקשר המל"ל לצורך עמידה במשימה שהוטלה עליו הוא צוות מומחים רב-תחומי בראשותו של פרופ' אלי וקסמן ממכון ויצמן. כחלק משיתוף פעולה זה העביר המל"ל לצוות וקסמן בחודשים הראשונים של המשבר סוגיות

לניתוח, והצוות גיבש כמה דוחות וניירות עמדה קצרים בסוגיות הנוגעות לבלוימת המגפה והשבת המשק לשגרה.⁸¹

לאחר פרסום הדוח השלישי התברר כי בצוות של 22 מומחים, שחיברו את הדוח, לא נכללה אף לא אישה אחת.⁸² ייצוגן היחיד של נשים בקרב המעורבים בצוות וקסמן התבטא בשתי עוזרות מחקר מתוך שמונת עוזרי המחקר שהשתתפו בהכנת הדוח. כמה נשים הוספו לצוות המומחים מאוחר יותר ולאחר פנייה בעניין זה של נשות ציבור ושל ארגוני נשים אחדים, אולם הרכבו הדומיננטי של הצוות נותר גברי.⁸³ עתירה לבג"ץ כנגד תת-הייצוג של נשים בצוות וקסמן נמחקה לאחר שהתברר שהצוות סיים את תפקידו עוד לפני הדיון בעתירה ואינו צפוי להגיש דוחות נוספים למל"ל.⁸⁴ כפי שקורה לא פעם בעתירות מן הסוג הזה, המדינה הדגישה בתשובתה לעתירה את החשיבות העקרונית שהיא מייחסת לייצוג הולם של נשים, וגם בית המשפט מצא לנכון לומר מילים מספר בהקשר זה, למרות מחיקת העתירה.⁸⁵ יתרה מזו, בעקבות הביקורת הציבורית נכללה בדוח המסכם של צוות וקסמן גם התייחסות ספציפית המכירה בהיבטיו המגדריים של המשבר.⁸⁶ ואולם, בכל אלה לא היה כדי לתקן את העובדה שהמהלך הראשוני לגיבוש צוות מומחים להתמודדות עם השלכותיה של מגפת הקורונה הותיר נשים מחוץ למעגל מקבלי ההחלטות ואגב כך פגע ביכולתן להשתתף בניהול המשבר, להשפיע על תהליכי קבלת החלטות כחלק ממנו ולהוסיף נקודת מבט מגדרית מספקת לדיון הציבורי. כאמור, נדרשה עתירה לבג"ץ וביקורת ציבורית רבה כדי להביא לייצוג חלקי של נשים בצוות וקסמן, וגם אז ההתייחסות לסוגיות מגדריות כחלק מהדוח המסכם הייתה הצהרתית בעיקרה וללא המלצות קונקרטיות ביחס לאופן הטיפול הראוי בהיבטיו המגדריים של המשבר.⁸⁷

- 81 לדוח האחרון והמסכם ראו צוות המומחים המייעץ למל"ל להתמודדות עם מגפת הקורונה דו"ח מסכם <https://bit.ly/3uxCsIU> (2020).
- 82 טלי חירותי סבר "צוות המומחים של מל"ל: בלי נשים ובלי ערבים" *TheMarker* (11.4.2020) <https://bit.ly/3uM8Qrp>.
- 83 בגיבושו של הדוח האחרון והמסכם שהוגש ביום 10.5.2020 למטה לביטחון לאומי השתתפו צוות של 34 מומחים, מתוכם רק שמונה נשים. לצוות המומחים הצטרפו שני נציגים של המל"ל – שניהם גברים, כך שבסך הכול השתתפו בכתיבת הדוח 36 חברים. ראו **דוח מסכם**, לעיל ה"ש 81.
- 84 בג"ץ 2541/20 **עמותת איתך, משפטניות למען צדק חברתי נ' ראש הממשלה** (נבו 26.5.2020).
- 85 באופן ספציפי כתב השופט עמית בהקשר זה, שם, בפס' 7: "אמנם, אין להתעלם מהנסיבות החריגות שבהן נדרש המל"ל לפעול, עם פרוץ מצב חירום שטרם ידענו כמותו, מצב שהצריך נקיטת צעדים דרסטיים ודינמיים. עם זאת, דווקא בצוק העיתים ודווקא מאחר שהמל"ל נטל על עצמו את ההובלה בימי הקורונה, קשה להלום מצב של היעדר ייצוג הולם לנשים. זאת, לא רק בשל כללי הייצוג ההולם ולא רק בשל שיקולים מגדריים, חשובים כשלעצמם. שיקולים של שכל ישר והגיון מכתובים זאת אף הם. בהינתן שהמל"ל קיבל על עצמו לתכלל את הפעילות בימי קורונה בכל תחומי החיים, מטבע הדברים התמונה אינה יכולה להיות שלמה ללא ייצוג הולם לנשים".
- 86 **דוח מסכם**, לעיל ה"ש 81, בעמ' 32.
- 87 באופן ספציפי כלל הדוח פסקה יחידה תחת הכותרת "מיקוד באוכלוסיית הנשים", שבה נכתב: "ממצאים ראשוניים בעולם ובישראל מלמדים כי המגיפה פוגעת באופן לא פרופורציונאלי באוכלוסיית הנשים. נשים נושאות ברוב משרות הטיפול, בשכר ובבית, במערכת החינוך, במערכת הבריאות, בשירותים הפסיכולוגיים ובטיפול בקשישים. בנוסף, נשים מועסקות בשכר נמוך יותר, במשרות חלקיות ללא בטחון תעסוקתי ופעמים רבות ללא זכויות סוציאליות. כבר עתה אנו

תוצאה זו חמורה במיוחד, שכן כפי שהתברר בחלקו הראשון של המאמר, למשבר היו השלכות מגדריות בולטות, שחשוב היה לא רק להכיר בהן בשלבי הראשונים של המשבר, אלא גם לתת להן מענה מיידית. ממצאי מחקר שנערך בחודשים הראשונים לאחר פרוץ משבר הקורונה מחדדים מסקנה ביקורתית זו ונותנים לה תוקף.⁸⁸ המחקר בחן את השאלה אם ייצוג נשים במוקדי כוח פוליטיים השפיע על טיב ההחלטות שהתקבלו במדינות שונות במהלך משבר הקורונה, תוך התמקדות בשלושה סוגים של החלטות: סגר, סגירת בתי ספר והנגשת מידע רלוונטי לציבור. הממצא המובהק העולה מהמחקר הוא שמדינות שבהן קיים ייצוג גבוה לנשים בבית המחוקקים התאפיינו במדיניות שניסתה להימנע ככל הניתן מסגירת בתי הספר. אם כן, נמצא שנשים מחוקקות ייחסו חשיבות כלכלית וחברתית רבה יותר לשמירה על בתי הספר פתוחים כחלק מההתמודדות עם נגיף הקורונה. ממצא זה מחזק את המסקנה בכל הנוגע לסדרי עדיפות שונים ונשים וגברים מביאים איתם לשולחן הדיונים ולהשלכות שיש לנקודות מבט מגדריות מובחנות אלה על טיב ההחלטות המתקבלות בסופו של דבר.⁸⁹

הדרתן של נשים מצוות וקסמן מאירה אפוא זירה נוספת – זירת הייצוג – שבה הובלט אי-השוויון המגדרי במהלך משבר הקורונה. זאת ועוד, כמו ביחס לזירת הבית-עבודה וזירת הגוף והפריון, משבר הקורונה לא יצר דילמה מגדרית חדשה, אלא הבלט והעמיק דילמה מגדרית קיימת בכל הנוגע לתת-הייצוג של נשים בעמדות כוח והשפעה במרחב הציבורי. סמוך למועד שבו סיים צוות וקסמן את תפקידו, במהלך חודש מאי 2020, הושבעה הממשלה ה-35, וכיהנו בה רק שמונה שרות מתוך 36 שרים.⁹⁰ כל תפקידי השרים הבכירים בממשלה, ובכלל זה תפקיד ראש הממשלה וראש הממשלה החלופי, הוחזקו בידי גברים. כל תשעת סגני השרים בממשלה, שקמה כממשלת חירום לטיפול במשבר הקורונה, היו גברים. בה בעת כיהנו בכנסת ה-23 רק 29 חברות כנסת. יתרה מזו, כאשר נבחן ייצוגן של נשים בעמדות כוח נוספות במרחב הציבורי, כגון בשוק העבודה, באקדמיה או בצבא, מתברר כי עמדת השוליות של נשים בכל הזירות הללו היא מובהקת.⁹¹ אם כן, הדרתן של נשים מצוות וקסמן לא רק שיקפה מציאות קיימת של תת-

יודעים כי בישראל שיעור הנשים שפוטרו מעבודתן בעקבות המגיפה, גדול בצורה משמעותית משיעור הגברים. היקף האלימות כלפי נשים בביתן זינק והיה צורך בפתיחת מקלטים נוספים לנשים מוכות. נשים נפגעו גם מסגירת מסגרות חוץ ביתיות עבורן (לדוגמה פנימיות לנערות בסיכון, מחלקות לבריאות נפש), אשר החזירו אותן לסביבה אלימה או קטעו רצף טיפולי שנדרש להן מאוד. לפיכך יש לשקול בתהליכי קבלת החלטות את ההשפעות של מדיניות שתקבע על חייהן של נשים בכלל, ושל נשים מוחלשות מקבוצות סיכון בפרט" (שם, בעמ' 32).

88 Andrea S. Aldrich & Nicholas J. Lotito, *Pandemic Performance: Women Leaders in the COVID-19 Crisis*, 16 POL. GEND. 960, 960–967 (2020).

89 שם.

90 עופר קניג "הממשלה ה-35: קווים לדמותה" המכון הישראלי לדמוקרטיה (2020) www.idi.org.il/articles/31588.

91 הגר צמרת-קרצ'ר ואח' **מדד המגדר: אישויון מגדרי בישראל** (2019). לדיון במשמעות הרחבה של נתונים אלה ובגורמי העומק לכך שמציאות זו נותרת על כנה כבר שנים רבות ראו נויה רימלט "בין פרשת ארן לפרשת חמו: סיפורו של אי השוויון המגדרי בישראל" **משפט וממשל** טו 11 (2013) (להלן: רימלט "בין פרשת ארן לפרשת חמו"). ראו בהקשר זה גם נציבות שוויון הדומנויות בעבודה **מדד הגיוון, ייצוג ושכר בשוק העבודה הפרטי והציבורי** 22–28 (מהדורה רביעית 2020).

ייצוג של נשים בעמדות כוח והשפעה, אלא גם חיזקה אותה. זאת ועוד, למציאות נמשכת זו של תת-ייצוג ושוליות על בסיס מגדר יש שני גורמים מרכזיים. ראשית, עצם העובדה שברוב מוקדי הכוח יש רוב גברי ברור הופך את מינוים של גברים לתפקידים בכירים נוספים להליך פשוט, קל ומהיר, בהשוואה למינוין של נשים, שהרי כאשר מספרן של נשים בעמדות בכירות הוא מלכתחילה נמוך, מן הסתם איתור של מועמד גבר בעל ניסיון מקצועי מתאים לתפקיד בכיר כזה או אחר יהיה פשוט יותר מאיתור מועמדת אישה, ומצב דברים זה מעצים בתורו מציאות קיימת של אי-שוויון מגדרי. שנית, את חלקו האחר של ההסבר לתת-ייצוג של נשים בתפקידים בכירים יש לחפש בתפיסות סטריאוטיפיות רווחות הממשיגות נשיות וגבריות במונחים קוטביים והיררכיים, תוך הצגתם של גברים ככאלה המתאימים יותר מעצם גבריותם לתפקידי כוח והנהגה במרחב הציבורי. תפיסות אלה יוצרות חסם סטריאוטיפי המקשה על נשים להתמודד בהצלחה על מינוי למשרות בכירות בשוק העבודה.⁹²

כדי להתמודד באופן ראוי עם דילמה זו ולתת לה מענה נקבעו במהלך השנים הוראות חוק אחדות המורות על ייצוג הולם לשני המינים במינויים לתפקידים בכירים.⁹³ שיאו של תהליך זה התרחש עם תיקונו של חוק שיווי זכויות האישה, שהוסיף את יסוד ה"מגוון" לדרישת הייצוג ההולם והבהיר כי ייצוג מגדרי הולם משמעו ייצוג של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה.⁹⁴ אם כן, בהקשר זה הכיר המחוקק במפורש בהבדלים בין קבוצות שונות של נשים מבחינת עמדת הכוח היחסית שלהן ובצורך, הנגזר מכך, להבטיח ייצוג נשי הנותן ביטוי לשונות ולגיוון הללו. זאת ועוד, ביסודן של הוראות חוק אלה עומדת ההבנה שייצוג הולם לשני המינים אינו רק עניין של שוויון פורמלי, אלא גם ביטוי לשוויון מהותי. ההנחה היא שנשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה מביאות איתן נקודת מבט מגדרית רלוונטית ביחס לצרכים של נשים ודילמות ספציפיות של אי-שוויון.⁹⁵ בעולם שבו היותך אישה (יהודייה, ערבייה, מזרחית, דתית, חרדית וכדומה) עדיין משפיע על עמדת הכוח היחסית שלך ועקב כך על חוויית החיים שלך, רוב גברי סביב שולחן הדיונים יוצר הטיות מגדריות בתהליכי קבלת החלטות ומעמיק את מבני הכוח המגדריים. מחקר מקיף שנעשה בשנת 2014 בקרב מדינות ה-OECD נותן תוקף להנחות תאורטיות אלה.⁹⁶ המחקר מצא שבמספר גדול של מדינות ניתן להצביע על קשר בין ייצוג משמעותי של נשים בתפקידי שרות בממשלה לבין ההיקף והמאפיינים של ההוצאה הממשלתית על צרכים ציבוריים. עוד נמצא כי נוכחותן של נשים בממשלה תורמת לדיון

92 רימלט "בין פרשת ארן לפרשת חמו", לעיל ה"ש 91.

93 שתי הדוגמאות הבולטות הן ההוראות שנחקקו בשנות התשעים של המאה העשרים בעניין ייצוג הולם לנשים במינוי דירקטורים לחברות ממשלתיות ובמינוי לתפקידים בכירים בשירות המדינה. ראו ס' 15 לחוק שירות המדינה (מינויים), התשי"ט-1959 ס"ח 86; ס' 18 לחוק החברות הממשלתיות, התשל"ה-1975, ס"ח 132; ס' 239(ד) לחוק החברות, התשנ"ט-1999, ס"ח 189.

94 ס' 6 לחוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951, ס"ח 248. לדיון בחשיבותו של סעיף זה

הביטחון "משפט וממשל" טו 171, 206 (2013).

95 Aldrich & Lotito, לעיל ה"ש 88, בעמ' 962.

96 OECD, WOMEN, GOVERNMENT AND POLICY MAKING IN OECD COUNTRIES: FOSTERING

DIVERSITY FOR INCLUSIVE GROWTH (2014).

הציבורי ולגיבושה של מדיניות ממשלתית בעלת מאפיינים מיוחדים בנושאים כגון אלימות מגדרית, הטבות למשפחות וסוגיות שונות הנוגעות לצרכים של אזרחים ואזרחיות. מחקר מאוחר יותר מצא כי מדינות שבהן היה בבית המחוקקים ייצוג גבוה של מחוקקות התאפיינו במדיניות ציבורית שכחלק ממנה הייתה ההשקעה בהיבטים שונים הקשורים בבריאות הציבור גדולה יותר מאשר במדינות אחרות.⁹⁷

האתגר התאורטי, שנראה שיש הסכמה עקרונית ביחס לקידומו, הוא אפוא הבטחת ייצוג הולם של נשים מכל קבוצות האוכלוסייה במוקדי קבלת החלטות. עם זאת, כפי שהתברר בעיצומו של משבר הקורונה, הפער בין המחויבות העקרונית לקידום השוויון המגדרי לבין המציאות, שבה האינטרסים והצרכים של נשים אינם זוכים לייצוג הולם, הוא עדיין גדול. פער זה אינו ייחודי כמובן לישראל והוא מאפיין מדינות רבות נוספות. מחקר שפורסם בתחילתו של משבר הקורונה הציג תובנות מגדריות רלוונטיות מהתפרצויות קודמות של מגפות; אחת המסקנות המרכזיות העולה ממנו בהקשר זה נוגעת להשפעה שיש לעמדת הכוח היחסית של נשים בחברה ולייצוגן בצמתים רלוונטיים של קבלת החלטות על הסיכוי להכרה בצרכים ייחודיים שלהן והבאתם בחשבון בתקופות חירום ומשבר.⁹⁸ בהתבסס על תובנות אלה קרא ארגון הבריאות העולמי לכלול נשים בגופים האחראים על התמודדות עם התפרצות נגיף הקורונה הן ברמה הלאומית והן ברמה הבין-לאומית⁹⁹ אולם המלצה זו נותרה כאות מתה במדינות רבות.¹⁰⁰ משבר הקורונה משכפל אפוא דפוסים בעייתיים מבחינת ייצוג מגדרי, שבאו לידי ביטוי כבר במשברים רפואיים קודמים. יתרה מזו, על רקע דפוסים חוזרים ונשנים אלה, החשש הוא שבלא שינוי דרמטי, תת-הייצוג של נשים במוקדי קבלת החלטות ימשיך ליצור עיוורון כלפי צרכים ואינטרסים של נשים ולהנציח ולהעמיק מציאות של אי-שוויון מגדרי. זאת ועוד, מחקרים שנערכו בחודשים הראשונים למשבר הקורונה נותנים אינדיקציה ראשונית למסקנה שמדינות שהונהגו על ידי נשים השיגו תוצאות חיוביות יותר במישור הבריאותי, במיוחד בכל הנוגע למספר המתים הנמוך יחסית מהמגפה בהשוואה למדינות המונהגות על ידי גברים.¹⁰¹ יש הקושרים ממצאים אלה לכך שמדינות ובהן הנהגה נשית

Amanda Clayton and Pär Zetterberg, *Quota Shocks: Electoral Gender Quotas and Government Spending Priorities Worldwide*, 80 J. POLITICS 916, 916–932 (2018)

Wenham, לעיל ה"ש 80.

Draft Resolution Proposed by Argentina, Chile, Finland, France, Indonesia, Netherlands, Rwanda, Singapore and Zambia, *Strengthening Preparedness for Health Emergencies; Implementation of International Health Regulations*, (IHR2005), WHO Doc. EB146/CIBF/17 (2020)

כך למשל, בכוח המשימה שהוקם בבית הלבן להתמודד עם אתגרי משבר הקורונה במהלך כהונתו של הנשיא טראמפ מונו שתי נשים בלבד מתוך 27 חברים: *White House Coronavirus Task Force*, WIKIPEDIA (last visited 16 Mar., 2021), <https://bit.ly/3GynBQP>

Kayla Sergent & Alexander D. Stajkovic, *Women's Leadership is Associated with Fewer Deaths During the COVID-19 Crisis: Quantitative and Qualitative Analyses of United States Governors*, 105 J. APPL. PSYCHOL. 771, (2020); Supriya Garikipati & Uma Kambhampati, *Leading the Fight Against the Pandemic: Does Gender 'Really' Matter?*, FEM. ECON. (mar. 1, 2021), <https://bit.ly/3ouk6V0>; Luca Coscieme et al., *Women in Power:*

התאפיינו בהטלת מגבלות על הציבור כבר בשלבים מוקדמים של המשבר, אגב העדפת האינטרס הבריאותי של הציבור על פני האינטרס הכלכלי.¹⁰² נוסף על כך, נטען כי מדינות שבראשן עומדת אישה מתאפיינות גם במחויבות גבוהה יותר לשוויון חברתי, לסולידריות ולהגנה על צרכי האוכלוסייה בהשוואה למדינות אחרות וכי הבדלים תרבותיים אלה הם המפתח להבנתה של מידת ההצלחה של המדינה בשמירה על בריאות הציבור במהלך המגפה.¹⁰³ כך או כך, גם חוקרים שלא מצאו קשר סטטיסטי מובהק בין מספר המתים במדינה לבין המגדר של העומד בראשה מסכימים שלנוכחותן של נשים במעגל מקבלי החלטות יש לרוב משמעות חיובית מבחינת התרבות הניהולית, הערכים, רמת האמון הציבורית וסדרי העדיפות הציבוריים.¹⁰⁴ ממצא מעניין נוסף בהקשר זה עולה ממחקר אחר, שבחן נתונים מ-210 מדינות וגילה קשר חיובי בין ייצוג מספק של נשים בגוף המחקק לבין מתן מענה טוב יותר לצרכים הבריאותיים של הציבור ולהגנה עליו כחלק מההתמודדות עם משבר הקורונה.¹⁰⁵ אלה ממצאים שאין להקל בהם ראש, והם מחדדים את האופן שבו ייצוג הולם לנשים במוקדי קבלת החלטות ומחויבות גבוהה יותר לשוויון מגדרי עשויים לשרת בסופו של דבר את החברה כולה.

ג. במקום סיכום: מבט קדימה לקראת המשך ניהול המשבר והיום שאחרי

בתחילת משבר הקורונה, כאשר רק החלו להתאסף נתונים ביחס להשלכותיו המגדריות של המשבר, פרסם האו"ם דוח העוסק בפגיעה האפשרית בנשים ונערות כתוצאה של המשבר ובאופן שבו ניתן לתת לפגיעה זו מענה הולם. מזכ"ל האו"ם הציג את עיקרי הדוח במסר מצולם למדינות החברות, הדגיש את החשיבות שבאימוץ פרספקטיבה מגדרית ראויה כחלק בלתי נפרד מניהול המשבר והסביר:

The COVID-19 pandemic affects everyone, everywhere [...]

But the pandemic is having devastating social and economic consequences for women and girls.

Today we are launching a report that shows how COVID-19 could reverse the limited progress that has been made on gender equality and women's

Female Leadership and Public Health Outcomes During The COVID-19 Pandemic,
MEDRXIV (Jul. 16, 2020), <https://bit.ly/3BaLM6D>

102 שם.

Leah C. Windsor et al., *Gender in the Time of COVID-19: Evaluating National Leadership and COVID-19 Fatalities*, PLUS ONE (Dec. 31, 2020), <https://bit.ly/3J6o1iX>

103 שם.

104 שם; Aldrich & Lotito, לעיל ה"ש 88, בעמ' 960–967.

T.Y. Leung et al., *Gender Equity and Public Health Outcomes: The COVID-19 Experience*,
J. BUS. RES. 193 (2020), <https://bit.ly/3B1mcRm>

rights – and recommends ways to put women's leadership and contributions at the heart of resilience and recovery.¹⁰⁶

דומה שמה שנאמר בתחילת המשבר נכון שבעתיים כיום. כפי שעולה מהדיון במאמר זה, המשבר העמיק והעצים מציאות קיימת של אי-שוויון מגדרי, והסכנה הנשקפת כעת היא שבהיעדר טיפול נאות ימשיכו השלכותיו של המשבר לחתור תחת הישגים שכבר הושגו ביחס לקידום השוויון המגדרי.

מן האמור לעיל עולה אפוא הצורך לנסח ולשרטט קווים מנחים למדיניות ניהול משבר בריאותי וכלכלי אשר מביאה בחשבון תובנות אלה ושמה במרכזה את נקודת המבט המגדרית. באופן ספציפי, נראה כי השלכותיו המגדריות של משבר הקורונה בזירות המרכזיות שנדונו במאמר זה מאירות שלושה מעגלים המשרטטים מתווה מנחה להמשך ניהול המשבר, ומספקים גם קווי יסוד לצורך היערכות לקראת משברים עתידיים דומים: המעגל הראשון נוגע לשמירה על הגנות קיימות לנשים; המעגל השני מתייחס לפיתוח מדיניות מודעת מגדר בניהול משברים; המעגל השלישי עניינו טיפול בתנאי העומק שאפשרו את השלכותיו המגדריות של המשבר מלכתחילה.

במעגל הראשון, נראה כי יש לתכנן ניהול משבר באופן שאינו פוגע בהגנות קיימות, שעניינן מתן מענה לצרכים ייחודיים של נשים. כך למשל, התברר כאמור כי בהקשר של פיטורין של נשים בהיריון ובהקשר של ההגבלות על אוטונומיה גופנית הוסרו, כצעד ראשון בטיפול במשבר, ההגנות הקיימות לנשים, כל זאת תחת שעת החירום ובחסותה. צעדים פוזיטיביים אלה, שלוו בעקיפה של חובות הייצוג ההולם בקרב קובעי המדיניות וננקטו בעיצומו של המשבר, מחדדים את המהירות שבה ניתן, בחסות רטוריקה של חירום, לפגוע בהגנות הקיימות על נשים ונערות ועד כמה הגנות אלו חשובות במיוחד בשעת משבר.

יתרה מזו, מכיוון שנראה שמהלכים אקטיביים ששללו הגנות קיימות מנשים נעשו, ברוב המקרים, בתוך הקשר של עיוורון מגדרי, הרי במעגל השני יש לפתח מדיניות מודעת מגדר בניהול משבר במרחבים השונים. במילים אחרות, המטרה היא להבטיח גיבוש ואכיפה של מדיניות המביאה בחשבון את ההיבטים המגדרים וההשלכות המגדריות של כל החלטה המתקבלת כחלק מניהול משבר ומתהליך היציאה ממנו וההיערכות לקראת היום שאחרי. דוגמה חשובה למדיניות מודעת מגדר מן הסוג הזה באה לידי ביטוי במדיניות שונות שהביאו בחשבון את היבטיה המגדריים של סוגיית הביטחון האישי כבר בזמן הסגר שהוטל בעיצומה של התפשטות המגפה. כך למשל, באיטליה הוקצו תקציבים מיוחדים למלחמה באלימות במשפחה כבר בעיצומו של המשבר, קנדה הגדילה את המימון למקלטים לנפגעות אלימות, בצרפת, בשל היעדר מקום במקלטים, הועברו נשים בסיכון למלונות ובספרד הוכרו השירותים

António Guterre, "Put Women and Girls at the Centre of Efforts to Recover From COVID-19", UNITED NATIONS, <https://bit.ly/3shkqYu> (last visited Mar. 8, 2021)

שנועדו להיאבק באלמות במשפחה כשירותים חיוניים כדי לאפשר את המשך פעילותם.¹⁰⁷ איסלנד הגדילה לעשות ושרי ממשלתה נדרשו להצביע על האופן שבו כל השקעה תקציבית מועילה לנשים ולגברים, וזאת במטרה לאפשר לממשלה להבין טוב יותר את ההשפעה המגדרית הכוללת של מדיניות ניהול המשבר.¹⁰⁸

מדיניות מודעת מגדר מן הסוג שתואר לעיל גם חייבת להבחין במוחלשות השונה של נשים ממגוון קבוצות אוכלוסייה ולתת ביטוי למגוון זה ולפגיעות המיוחדת הנובעת ממנו. כך למשל, בשוק העבודה הנתונים מראים, כאמור, כי עובדות מוחלשות ונשים המועסקות בתחומי עיסוק "נשיים", שבהם תנאי העסקה היו פוגעניים גם טרום-המשבר, נפגעו במיוחד מהמשבר הכלכלי שהביאה עימה מגפת הקורונה. מדיניות מודעת מגדר עשויה אפוא לתמוך גם בהכשרות מקצועיות לנשים אשר הועסקו בענפים שלמים שצומצמו בעקבות המשבר וכן בתמיכה מיוחדת בעובדות מוחלשות. בהקשר זה, ניתן לקוות כי ייצוג של מגוון נשים בצמתים של קבלת החלטות ציבוריות יוכל להביא לידי ביטוי הן את נקודת המבט המגדרית והן את זו הספציפית של נשים ממגוון אוכלוסיות. יתר על כן, מדיניות מודעת מגדר עשויה להטיב עם נשים אולם גם לשרת את טובתה של החברה באופן רחב יותר. כך, לאור האתגרים החינוכיים, הטיפוליים והרפואיים שהמשבר הביא עימו, אפשר לטעון שנוצרה גם הזדמנות להשקעה מדינתית בתחומים מוזנחים, שבהם יש רוב נשי של עובדים. למשל, ניתן לחשוב על רפורמות בצמצום של גודל כיתות הלימוד בבתי ספר, שנובעות מהאילרן הבריאותי, אך עשויות להיות בעלות השלכות פוטנציאליות חיוביות במגוון תחומים, כגון שיפור חוויית הלמידה, הגברת היקף התעסוקה של נשים, המרוכזות במקצוע ההוראה, וגם מתן אפשרות לאימהות ואבות להמשיך לעבוד לאור העובדה שללא מערכת חינוך פעילה, מישוה צריך להישאר עם הילדים בבית. הדבר אף עשוי להקטין את החשיפה הבריאותית של עובדות מערכת החינוך ושל התלמידים והתלמידות עצמם. שעת המשבר יכולה גם להיות הזדמנות להזרים כספים למערכות שונות בשירות הציבורי שחשיבותן רבה במיוחד בתקופה זו, כגון מערכת בריאות הנפש ומערכת הרווחה, שבהן כאמור מועסקות בעיקר נשים. עובדות אלה מצויות כאמור בחזית המאבק בקורונה, אולם אינן מתוגמלות כראוי על עבודתן, ועובדה זו פוגעת ללא ספק ביעילות המאבק בקורונה ובהשלכותיו.

במעגל השלישי, העמוק והרחב יותר, נראה כי אחת התובנות המרכזיות העולה ממאמר זה הינה שהשלכותיו הקשות של משבר הקורונה על נשים ונערות התאפשרו לאור ההקשר המגדרי שבו פרץ הנגיף. כאמור, עוד טרם המשבר נשים הרוויחו פחות, היו המטפלות העיקריות בבית, היו חשופות יותר לאלמות ולפגיעה באוטונומיה הגופנית שלהן ונעדרו מחלק ניכר ממוקדי הכוח וההשפעה במרחב הציבורי. ברי כי טיפול בגורמי העומק שתורמו להשלכותיו המגדריות המשמעותיות של משבר הקורונה הינו פרויקט רחב יריעה ומורכב, שלא ניתן לדון בו כאן במסגרת מאמר זה. עם זאת ניתן לחשוב, כדוגמאות בלבד וכהזמנה להמשך הדיון, על כמה

107 WOMEN AT THE CORE OF THE FIGHT AGAINST COVID-19 CRISIS, לעיל ה"ש 47; שי אוקסנברג נשים בצל הקורונה: השפעתם של משברים על השוויון המגדרי 13–14 (שדולת הנשים בישראל 2020).

108 שם, בעמ' 15.

אסטרטגיות פעולה יישומיות שונות, כגון הגברת השוויון בשכר על ידי אכיפה אקטיבית ואפקטיבית של דיני השוויון בעבודה, חשיבה מחדש על טיפול במניעת אלימות במשפחה על סוגיה השונים,¹⁰⁹ הגברת המודעות לקשר שבין הגנה על אוטונומיה גופנית לבין חוסן כלכלי ועידוד גברים לקחת חלק פעיל בחלוקת העבודה בבית.¹¹⁰ כל אלה עשויים לשנות את תנאי הרקע שהיו כר כה פורה לתוצאותיו המגדריות של המשבר. בהקשר אחרון זה של שינוי חלוקת העבודה המגדרית בבית אף ניתן לראות ניצנים ראשונים לכך שערעור השגרה הקיימת שאירע עם פרוץ המשבר, ובכלל זה טשטוש הגבולות שבין הבית לעבודה, יכול להיות גם הזדמנות לשינוי. מחקר שנערך בארצות הברית מלמד על כך שאף על פי שנשים ככלל נוטלות חלק גדול יותר מגברים בעבודות הבית, בחלק מהמשפחות גברים ונשים מדווחים, בעקבות משבר הקורונה והמעבר לעבודה בבית, על חלוקה שוויונית מעט יותר ביחס לעבודות הבית וגידול הילדים.¹¹¹ מבחינה זו ייתכן כי תקופת המשבר תביא להזדמנויות נרחבות לאבהות פעילה יותר של אבות,¹¹² ויש לקוות שלפחות חלק מהאבות, לאחר שוך המשבר, לא יסכימו להיות משועבדים לשוק עבודה, שאינו מותיר להם זמן למחויבויות משפחתיות.¹¹³ מבחינה זו, המשבר הינו הזדמנות מצוינת לחשיבה מחדשת על מודל העובד הטוטלי¹¹⁴ ונקודת מוצא למחשבה על מעבר למודלים של שעות עבודה מופחתות לכלל העובדים, זאת כדי שעובדים רבים ככל האפשר יוכלו לקחת חלק פעיל בשוק העבודה, מחד גיסא, וכדי לאפשר להם לקחת גם חלק פעיל בחלוקת העבודה בבית, מאידך גיסא. יתרה מזו, מכיוון שמחקרים מראים שפערי השכר המגדריים בשוק העבודה קשורים קשר הדוק למחויבויות משפחתיות או לציפיות סטריאוטיפיות ביחס לקיומן המוגבר של מחויבויות כאלה בקרב אימהות, ניתן לקוות ששינוי כזה אף יוביל לצמצום פערי השכר המגדריים ולהגברתו של שוויון ההזדמנויות בעבודה.¹¹⁵ לסיכום, מחקרים עדכניים מלמדים על החשיבות הכבירה שיש לשוויון מגדרי כנדבך חיוני בחיזוק החוסן הכלכלי של חברה וכאפיק חשוב ומרכזי לשגשוגה.¹¹⁶ מכאן שדאגה לביטחונן,

- 109 בין ההמלצות: איסוף מידע ממוקד, הגברת השירותים הניתנים למאבק באלימות במשפחה, הפעלת אמצעי דיווח מקוונים. ראו למשל UN WOMEN, COVID-19 AND ENDING VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS (2020), <https://bit.ly/3ov3Z9V>.
- 110 במדינות שונות באירופה יש עידוד אקטיבי של אבות לקחת חלק פעיל יותר בטיפול בבית ובמשפחה. ראו למשל Ann-Zofie Duvander & Mats Johansson, *What Are The Effects of Reforms Promoting Fathers' Parental Leave Use?*, 22 J. EUR. PUBLIC POLICY 319 (2012).
- 111 Daniel L. Carlson et al., *Changes in Parents' Domestic Labor During the COVID-19 Pandemic*, SOCARXIV (May 6, 2020), <https://bit.ly/3gtVIi6>.
- 112 Jenny Fisher et al., *Community, Work, and Family in Times of COVID-19*, 23 COMMUNITY WORK FAM. 246 (2020); דפנה הקר ומיכל פרנקל "הורות פעילה ושוויון הזדמנויות בעבודה: הצורך בשינוי מאפייניו של שוק העבודה" **עבודה, חברה ומשפט** יא 275 (2005).
- 113 דפנה הקר "אתגרי הקורונה בעדשה מגדרית" **התפרצות** 1 (2020).
- 114 רנן-ברזילי "חוק שעות עבודה ומנוחה", לעיל ה"ש 37. ראו גם אריאן רנן-ברזילי "בין שוק לרגולציה בעקבות בג"ץ גורן: שכר שווה, שוויון הזדמנויות ומחויבות משפחתית" **מחקרי משפט** לא 343 (2017).
- 115 רנן-ברזילי "הורים א/עובדים", לעיל ה"ש 4.
- 116 ראו למשל Jonathan Woetzel et al., *The Power of Parity: How Advancing Women's Equality Can Add \$12 Trillion to Global Growth*, MCKINSEY GLOBAL INSTITUTE (Sept. 1, 2015),

רווחתן, שגשוגן וקידומן של נשים היא חיונית והכרחית להתמודדות עם המשבר ואף לתהליך שיקומה של החברה הישראלית לאחריו.¹¹⁷ יתר על כן, מכיוון שהמשבר חידד את יחסי הגומלין שבין הספֶרה הציבורית-שוקית לזו הפרטית-משפחתית, הרי שמתבקש כי הטיפול הציבורי במשבר יביא בחשבון את הפגיעות המיוחדת של נשים בספרות אלו וגם את האופן שבו עמדת המוחלשות של נשים מתעצמת ומונצחת באמצעות תהליכים המתרחשים בעת ובעונה אחת במרחב הפרטי והציבורי ומזינים זה את זה.

<https://mck.co/3B0oUqt>; OSCE, FROM COMMITMENT TO ACTION (Second OSCE Gender Equality Review Conference, 2017); WORLD BANK, WORLD DEVELOPMENT REPORT 2012, GENDER EQUALITY AND DEVELOPMENT (2012).
117 אוקסנברג, לעיל ה"ש 107.